

חיי אדם כלל א' הלכות ברכות ותפלות כלל א'

דין כשיתעורר משנתו ודין מצות הנהגות בכל רגע (כ"ע ס"ו א' ב' ג') :

(א) מצות עשה מה"ת שיהי' אדם דבק תמיד במחשבתו בהקב"ה כדכתיב את ה' אלהיך תירא כו' ובו תדבק וכי אפשר לאדם שיהי' דבוק בהקב"ה אלא ר"ל שידבק תמיד מחשבתו בו כדכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד והוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקי' כי אין ישיבת האדם והוא לבדו בביתו כישבתו ועסקיו ותנועותיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו כדבורו במושב המלך וכ"ש כשישיש האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כדכתיב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' מיד יגיע אליו היראה וההקנעה בפהד הש"י ובושתו ממנו תמיד (ס"ו ב'). ואל יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הבורא ית"ש ועכ"פ לא יתקוטט עמהם (והעיקר בעבודת הבורא בהצנע לכת להסתיר מעשיו הטובים מבני אדם והבט נא וראה מה דאיתא בזהר הק' פ' חיי ופ' שלח זכאה איהו מאן דאזעיר גרמי' בהאי עלמא כמה איהו רב ועילאה בההוא עלמא כו' מאן דאיהו זעיר איהו רב ומאן דאיהו רב איהו זעיר אך גם בזאת צריך האדם לדעת אם ה"ו פיתוי היצד הוא לבל עשות מעשה טוב מתמת שיהי' בפרהסיא ע"ז נאמר ובתחבולות עשה מלחמה ועיין בחובת הלבבות שער יהוד המעשה (פ"ה ה') וכשידבק האדם מחשבתו בהי' ית"ש בודאי יהיו כל מעשיו לשם שמים כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לש"ש שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו. וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים הפצו ותאותו אינו משובח אלא עשה לש"ש. וכן בשיכבה אין צ"ל שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפי' בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' עונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ו מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וממלאים מקומו אינו משובח אלא יכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או לכוין שיקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו כללו של דבר חייב אדם לתת עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיבא לידי עבודת הבורא ית' יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד (ס"ו רל"ב) וראיתי לאנשי מעשה שקודם אכילה היו אומרים הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא והזק לעבודת הבורא ית"ש (ועיין לקמן כלל מ"ה ס"ו ד') וזשיה במשלי בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך. ובארתי שכוונת הכתוב שיהיה אדם כמו סומא שא"א לו להלך כ"א ע"י המושך אותו ובאם שילך יחירי יפול ויסתכן כן האדם יהיה בכל מעשיו שא"א לו לעשות איות דבר כ"א ע"פ התורה. וזשיה בהתהלכך תנחה אותך ר"ל תתנהג אותך ואפי' בשעה שא"א לך לעסוק בתורה כגון בעת השינה תדע שהיא תמתין עליך מלשון ואביו שמר. ואז תיכף בהקיצך היא תשיחך תיכף תשיח ותדבר עמך. וכמו שכתב החסיד בחובת הלבבות לא יישן כ"א על יצועי אהבתו ואל יקיץ כ"א במתיקת זכרו ולכן תיכף כשיעור משנתו יאמר מודה אני לפניך מלך ה' וקים שהחזרת בי נשמתך בהמלה רבה אמנתך אף שעדיין אין ידיו נקיות כיון שאינו מזכיר שום שם :

(ב) יתגבר על יצרו ויקום בזריזות ואסור לשכב כך במשנתו כמתעצל וע"ז נאמר עד מתי עצל תשכב ונאמר הדלת תסוב על צירה ועצל על משתו. וידמה בדעתו

חיי אדם כלל א' הלכות ברכות ותפלות

בדעתו אלו היה עליו עבודת מלך בשר ודם כמה היה זריו כ"ש עבודת הבורא ית"ש. ראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חורבן בה"מ ובענין הצות האריכו האחרונים בזה עפי' ספרי המקובלים אימת זמן הצות (ועיין נמ"א ס' א' סק"ז): (ג) אף שראוי לכל ירא שמים לעמוד איזה שעות קודם אור היום בהורף וגם בקיץ להתפלל בתיקון עכ"פ חוב גמור הוא לקום שעה ולפחות חצי שעה קודם קריאת השמש לבהכ"נ כדי שיוכל להכין עצמו ולפנות ולהתפלל בצבור ובנקיאות: (ד) אע"ג שעדיין לא בירך ברכת התורה ואסור לדבר דברי תורה מ"מ מה שיוכל לקיים יקיים. ולכן יפנה מחשבתו לקיים מצות התלויות בלב ויכול האדם לקיים אותם בכל רגע במחשבה וגם יקבל עליו לקיים כל מצות התורה הן מצות דאורייתא או מצות דרבנן בכל עת שתבוא לידו לקיים וכל הפורק ממנו עול מצוה א' שיאמר שיקיים כל המצות חוץ מזו אפי' היא מצוה קלה ה"ז נקרא מומר ועליו נאמר ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת ולא נאמר אשר לא יעשה אלא אשר לא יקים ר"ל שאינו מקבל עליו לקיים כל התורה (ע"ת ל"ז):

(ה) ואילו הן המצות התלויות בלב והיובן תמיד ולא יפסקו מהאדם אפי' רגע א' וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהם קיים מ"ע שאין קצבה למתן שכר של מצות: (ו) להאמין שיש אלוה אחד בעולם שהמציא כל הנמצאות ומתעצו ורצונו היה כל מה שהוא עכשיו ושיהיה לעדי עד ושהוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו התורה ולא נחשוב ח"ו שהיה במקרה אלא בהשגחה פרטית כי הוא ב"ה משגיח בכל העולמות והו' מ"ע דכתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך כו' ופירושו תדעו ותאמינו שיש לעולם אלוה המשגיח שהרי הוצאתיך מארץ מצרים: (ז) שלא נאמין בשום אלקים זולתו שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים כו' ואפי' מודה שהקבי"ה שולט בכל העולם רק שידמה בדעתו שמסר הנהגת העולם למלאך או לכוכב או לאדם ה"ז מודה בעבודת כוכבים ומזלות וכופר בעיקר ובהקבי"ה אלא יאמין שהקבי"ה בעצמו ובכבודו משגיח בכל העולמות ואין למלאך וכוכב שום כח לעשות דבר בלתי רצונו ולכן נקרא אלהי אלהים: (ח) ליהדו שנאמר שמע ישראל כו' ה' אחד ופירושו שמע ישראל ודע כי ה' ההויה הכל ברצונו והוא אלהינו המשגיח בכל העולמות הוא ה' אחד בלא שום שיתוף. וענין אמונה זו בגי' מצות אלו הוא שיקבע בנפשו שהאמת כן הוא ושאין אפשר בחילוף זה בשום פנים ואפי' אם יראה במופ' הותך להיפך ח"ו יאמין שהמופתים הם שקר מוחלט וכמשי"כ בפ' ראה כי יקום נביא כו' ובה האות והמופת כו' לא תשמע אל דברי הנביא כו' כי מנסה ה' אתכם לדעת הישכם אוהבי' את ה'. והאמת מה שקבלנו מאבותינו כי אדם הראשון ראה בחדוש העולם ומסר למתושלח והוא לנח ונח לשם ולאברהם עד משה רבינו ע"ה וגם במשה רבינו ע"ה לא האמינו בו ישראל מחמת המופתים אלא מחמת שראו בשעת מתן תורה. ולכן לא תמצא שכתוב אצל ישראל מופת אלא ויעש האותות אבל גבי' פרעה כתיב תנו לכם מופת (והסרכתי בזה נפ' הגדה ע"ס). ושם במעמד הגדול והקדוש והנורא אשר ראן כלם עין בעין יותר מששים רבוא גברים לבד משה ונשים כמשי"כ אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ופירושו כי אל הוא לשון חזק כמ"ש אילי הארץ ואמר כי ה' הוא כח של כל הכחות כמ"ש הודו לאלהי האלהים ר"ל לכה של כל הכחות (ועיין דבר זה נארכיכות נפ' ק' מהל' יסודי מורה). ועל גי' מצות אלו ומכללם להאמין ביציאת מצרים ובכל האותות והמופתים שהראה הקבי"ה ע"י משה ובנתינת התורה שבכתב ושבע"פ כל אשר בשם ישראל יבונה מחויב למסור גופו למיתה אכזריות כמו שקדשו ש"ש אלפי' ורבבות מישראל שלא להכחיש ח"ו דבר קטן או גדול מתורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיא הגמרא הקדושה שהיא הפיר' על תורה שבכתב. כפי שקיבל משה רבינו ע"ה בהר סיני הפירוש הזה מפי הקבי"ה ומסר ליהושע וכן דור אחר דור וכן אנחנו מקבלים עלינו ועל זרעינו ודורותינו למסור גופנו למיתה על אמונה בלא שום פיקסוק ונפשנו ורוחנו ונשמתנו יעלו לשמים למקום מתעבם: (ט) לאהוב המקום ב"ה שנאמר ואהבת את ה' כו' וענין אהבה זו שישים האדם כל מחשבתו וכל מגמתו לאהבת הש"י וער'ד בלבו

היי אדם כלל א ב הלכות ברכות וחפלות

כי כל התענוגים שיש בעולם מעושר ובנים וכבוד הכל כאין אפס ותוהו נגד אהבתו ית' וכיצד יגיע האדם לאהבה זו הוא על ידי התורה כמש"כ ואהבת כו' ואה"ו אמר והיו הדברים האלה כו' שע"י התבוננות בתורה תתיישב האהבה בלבו והקובע מהשבתו בענינים הגשמיים ובהבלי העולם שלא לשם שמים רק להתענג ולהשיג כבוד ביטל עשה זו וענשו גדול: (ה) לירא מפני ה' ולשום יראתו על פניו תמיד כמש"כ את ה' אלהיך תירא. וענין היראה לידע כי אף שהקב"ה הוא געלם מכל מ"מ רואה מעשינו ומבין מחשבותינו כי הוא בוחן לב ויודע כל תעלומות כמש"כ אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו: (ו) שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העיני שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם וכו' ואמרו חכמים אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות (נרכות ס"ה). ובכלל מינות הוא כל מחשבות זרות שהם היפוך דעת התורה. ובכלל זנות הוא כל תאות העדו' שאם יסיה דעתו למלאות תאותו בדבר א' ימשוך מזה שלעולם יתאוה לה. אלו מצות שיכול אדם לקיים בכל רגע (ס' הקינוך נהקדמה וס"י כ"ה כ"ו תי"ז תי"ח תל"ב ספ"י) וממילא מקיים עוד מ"ע ולדבקה בו:

- (א) יקבל על עצמו בפרטות לאהוב כל א' וא' מבני אדם כגופו כמש"כ ואהבת לרעך כמוך וע"י יכלול תפלתו בכלל תפלות כל ישראל והיו לאחדים:
- (ב) כששוכב ערום לא ילבש הלוקו מיושב דאו בהכרה יגלה גופו אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב ונמצא כשיקום יהיה מכוסה וידקדק בחלוקו ללבשו כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ (ס"י ז') ואל יטול חלוקו שחרית מיד השמש וילבוש (ס"י ז' מ"א סק"ה):
- (ג) כשנועל מנעלי' ינעול תחלה של ימין ואם יש בו רצועות לקשור אזו לא יקשרנו עד שינעול של שמאל ויקשרנו ואח"כ יקשור של ימין סימן לדבר תפלין דחשיבות התפלין היא בקשירה על יד שמאל (ט"ז ס"י ז' ס"ק ז') לזה חלקו כבוד לרגל שמאל להקדים הקשירה וכישחולץ יחלוץ תחלה של שמאל וכשהוא רוחץ וסך ימין תחלה וכשרוחץ כל גופו ראש תחלה. (מ"א נ"ס הגמרא):
- (ד) אסור לילך בקומה זקופה ולא ילך בגלוי ראש והכל כדי שיהול עליו יראת ה' ואסור להוציא מפיו דבר שבקדושה בגלוי ראש ואפילו כשמניח ידו עליו לא מהני אבל הנחת יד הכירו מהני (ס"י ז' ו"ה):

כלל ב. דין נמי' לאחר השינה (ס"י ג'):

- (א) אסור לילך שלא לצורך גדול בלא נמי'. דכשהאדם ישן אזי מצא רוח רעה מקום להתדבק בו כי כן חפץ וחשק הטומאה להתדבק באיש הישראלי להחטיו אך כ"ז שהאדם ער ורוחו ונשמתו בקרבו א"א לו להתדבק כ"כ אם לא כשמסיר יראת ה' ממנו לגמרי ואז טמא טמא יקרא אבל בעת השינה שרוחו ונשמתו מסתלקים מן האדם ולא נשאר בו אלא נפש חיוני אזי שורים רה"ט עליו וכאשר יעור משנתו וחזרת נשמתו אזי רוח הטומאה השורה על הגוף בע"כ הולך לן רק על האצבעות שהם קצוות הגוף משם אינו עובר אלא ע"י נטילה ולכן יכין כלי עם מים לפני מטתו וגם כלי ליטול בתוכו דהמים שנוטל ידיו רוח הטומאה שורה עליהם ולכן אסור ליטול על הקרקע במקום שבני אדם הולכין. וגם אסור ליהנות מהן. ותיבה בקומו יטול ידיו ע"י הסדר. יקח הכלי בימינו ויתנו ליד שמאלו ואז ישפוך מים על יד ימינו ואח"כ יקח הכלי בימינו וישפוך על שמאלו וכן ג"פ וע"י זה בע"כ הולך רוח הטומאה ממנו אבל אם משכשך ידיו בנהר ג"פ ספק אם מהני לר"ר כי אפשר רוח יסוד מלכו של עולם שאינו הולך אלא ע"י עירו וי"א דוקא בסירוגין. ולא יטול מים שלא נטל ידיו שחרית (ס"י ז'):
- (ב) אסור ליגע קודם נטילה לפה ולחוטם ולעינים ולאזנים ולפי הטבעת ולא בגיגית של שער כ"א ע"י הפסק בגד משום שרוח הטומאה שורה עליהן (נ"ח ט"ז ס"י). לפי זה היה משמע דאם נגע באוכלין אסורים וכן הורה מורה א' אך נ"ל מדלא אמר הש"ס סתם יד לאוכלין תקציץ משמע דדוקא בגיגית שער אבל שאר אוכלין

חיי אדם כלל ב ג הלכות ברכות ותפלות יא

אוכלין עכ"פ בדיעבד אין לחוש וכ"מ בסוף יומא גבי שמאי הזקן (וכסדי האנרך המופלג מהור"ר אליה הניח ראיה שכל דבר שאמרו רוק רעה שורה עליו מותר דליעבד כצ"ל ב"ד סי' ו' כתב הא דאין שוקטין צנקה יא אומרים הטעם מזה קיסמין כפזים מוכו ולפי זה אפילו דליעבד אסור וי"א הטעם מזה רוק רעה ולפי זה דליעבד מותר עכ"ל הנ"ל):

(ג) מים שנעשה בהם מלאכה או שנשתנו מראיהן אע"ג שפסולין לגמרי לאכילה כמבואר לקמן כלל ל"ט כשרים לנטילה זו וכן אם אין לו כלי שלם מותר ליטול אף מבלי נקוב וכן (מרעך קאסטון) או (מפלומפ) אף שאין כאן כח גברא כמבואר לקמן בהל' נט"י כלל ל"ח וכן אפי"ן בפחות מרביעית (ד"מ נ"ס מרדכי וכך כתוב בל"ג נה"ל) דמהני אף לרוח רעה ומ"מ לכתחלה יזהר בכולן אבל לנקות ידים במידי דמנקי כדלקמן כלל ז' לא מהני רק לתפלה אבל לא לרוח רעה כי בת חורין היא ומקפדת דוקא על שלשה פעמים ועיין במ"א (סג):

(ד) דבר הגורם שישרה רוח הטומאה על הידים מספקא לן אם מהמת השינה וא"כ ה"ה הישן ביום חייב בנט"י או שמא הלילה לבד גורם כי בלילה הוא זמן שליטת המזיקין וא"כ אפילו הניעור בלילה צריך ליטול ג"פ או שמא דוקא שניהם גורמים דהיינו הישן בלילה דוקא ולכן מספק בין שניעור כל הלילה או הישן ביום יטול ג"פ בלא ברכה:

(ה) עוד קבלו הקדמונים שיש דברים הצריכים נטילה במים דוקא ולא במידי דמנקי אם יש לו מים מזומנים לפניו כדלקמן כלל ז'. היוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו והחולץ מנעליו בידיו ואפי"ן הם נקיים לגמרי (כדל"י נסימן קכ"י נמ"א ס"ק כ"ו) והנוגע ברגליו וההופף ראשו והיוצא מבית הקברות ומי שנגע במת ה"ה אפי"ן לא נגע רק נכנס למת א' או המלוה את המת (מ"א ס"ק כ"ב) והמפלה כליו אפי"ן לא נגע בכינה או בגופו והנוגע בכינה והמשמש מטתו והמקיז דם והמגלה (סג):

(ו) אע"פ דאין חיוב נטילה אלא הידים בלבד מ"מ מצוה שירחוק גם פניו כי כל פעל ה' למענתו וכיון שהגוף נברא לעבוד ה' והוא לבוש של הנשמה שהיא נר ה' נשמת אדם מהראוי לכבד הלבוש כמו עבדי המלך ששומרים בגדיהם שנתן להם המלך מכל טיגוף כן ראוי לרחוק פניו שלא יהיה עליו שום דבר מאוס וכן כמלבושים שלבוש האדם ומכ"ש ת"ח צריך לזהר שלא יהיה עליו שום דבר מאוס וטיגוף ולא ילבוש בגדי יקרים כי זה מביא את האדם לידי גאווה אלא ילבוש בגדי ממוצעים שלא יתבזה בעיני בני אדם ומכ"ש ת"ח שלא יהיה ח"ו בכלל כל משניאי אהבו מות: והעיקר שכל מה שיעשה האדם הכל ישים מגמתו ומהשבתו שהוא לעבודת הוצר וע"ז אמרו ז"ל כל מעשיך יהיו לשם שמים כי:

כלל ג. דין טהרת גוף ומלבוש ומקום מכל טיגוף:

(א) כתיב ברכי נפשי כו' וכל קרבי את שם קדשו וכיון שצריך האדם לברך את השם בכל קרביו אסור לברך עד שינקה הקרבי מצוואה ומי רגלים ולכן יברוק עצמו מגדולים ואם אין שם אדם מפנה ברחוב אבל לא בפני ע"ז אבל להשתין מותר אפי"ן בפני אשה אם אין לו מקום וכשיכנס לבית הכסא יהיה צנוע ולא ידבר שם ולא ילכו שנים ביחד ויסגור הדלת ואם מפנה בשדה ישב פניו לדרום ואחוריו לצפון ולא יגלה עצמו יותר רק מה שצריך בשביל שלא ימנף הגלים ולא ידחוק עצמו יותר מראי שמביא לידי סכנה וחולי ר"ל ויברוק עצמו היטיב ולא ימהר לצאת כמו שעושים המון העם אלא ישהה שם עד שירגיש בעצמו שא"צ עוד (סי' ג' ד'):

(ב) יקנח עצמו היטיב ביד שמאל ולא באצבע האמצעי שכורך עליו תפילין ולא ביד ימין. ואיטר צ"ע (סי' ג' מ"א ס"ק ט'). וירחוק פי הטבעת היטיב במים או ברוק כי צוואה בפי הטבעת אע"פ שכשהוא עומד אינו נראה אם נראית כשהוא יושב אסור להתפלל ואפי"ן בדיעבד שעבר והתפלל אפשר דצריך לחזור ולהתפלל ולכן צריך לזהר מאוד (סימן ע"ו):

חיי אדם כלל ג הלכות ברכות ותפלות

(ג) וכן יבדוק עצמו ממי רגלי וכשהוא משתין יזהר מאוד שלא יגע בגיד בידו והוא איסור חמור מאוד ואמרו רז"ל כל האוחז באמה ומשתין כאלו מביא מבול לעולם שדור המבול חטאו והוציאו זרע לבטלה והנגוע באמה הוא בא לידי חימוי והרהור ואפי' מי שיש לו אשה אם היא נדה או שהוא בדרך אסור להתחכך באמה וכל אדם אסור אפי' נשוי ואשתו מהורה אם לא על ידי בגד עב אבל מותר לסייע שלא ישנפו בגדיו ולאחוז בביצים להגביה האמה קצת ויזהר שלא יפלו נצוצות על רגליו ואם נפלו צריך לשפשפש (ס"ג) וכל הנצרך לנקביו אסור אפי' בדברי תורה כל זמן שגופו משוקץ מן הנקבים (ס"ז צ"ב) :

(ד) כתיב הכן לקראת כו' וכתיב שמור רגליך כאשר תקך אל בית האלהי והכוונה לשמור עצמו מהנקבים שבין רגליו ולכן אסור להתפלל כשמרגיש בעצמו קצת שצריך לנקבים אפי' משער בעצמו שיכול לעצור עצמו שיעור שילך ד' מילין ואפי' אם ע"ז לא יוכל להתפלל בצבור מוטב לו שיתפלל ביחוד בנקיות ואם מתירא שיעבור זמן תפלה ומשער בעצמו שיכול לעצור עצמו ד' מילין מותר להתפלל (דהיינו עפ"י גירסת רי"ף וכו"כ בתניא שגורם ואם יכול לעמוד עלמו ד' מילין מותר וכו"ל) ז"ל היה ג"כ גירסת רש"י סכ"ד"ה ועל כמה כו' מותר להתקיל כו' עכ"ל (ס"ז ל"ג) :

(ה) אם אינו יכול לעצור שיעור ד' מילין ועבר והתפלל אם לגדולים תפלתו תועבה דהכי קים להו לחז"ל דכל שלא יוכל לעצור שיעור זה כבר נהפך המאכל במעיו לצואה וצריך לחזור ולהתפלל ואם לקטנים בדיעבד איצ לחזור ולהתפלל ודוקא תפלת י"ח צריך לחזור ולהתפלל אבל שאר ברכות בדיעבד יצא ומ"מ אסור לברך או ללמוד כל זמן שהוא צריך לנקביו והמשהה נקביו וצריך להם עובר משום בל תשקצו (ס"ט) :

(ו) כתיב והיה מחנך קדוש וקבלו חז"ל שהיא מ"ע שאסור לדבר או להרהר בדברי תורה וקדושה^ה במקום צואה או מבואות המטונפים או כל דבר המסריח כגון צואת חתולים ושאר בהמה ועוף שידוע שצואתן מסרחת כגון צואת חמור הרכה לאחר שבא מן הדרך או צואת כלב וחזיר אם נתן בהם עורות וי"א דאף צואת תרנגולת שקורין אינדיקעס או וועלישע הענר אבל סתם בהמה ועוף אין צואתן מסרחת ומ"מ דיר בהמות ולול תרנגולין דינן כצואה וכן פי חזיר אע"פ שהוא נקי בוודאי וכן גרף של רעי ועביש של מי רגלים דידוע דהעביש מסריח יותר ממי רגלים ממש כל אלו דינן כצואה מה"ת (ח"ל תר"י עניט אל מ"ר אסור לקרות כנגדו דכלואה דייכין לה ואסור מה"ת בין זה בין מי מערה וכיוצא בו דככלל מסכיך קדוש הוי) ואסור עד שיכסה אותן כמש"כ וישבת ובסית כו' ואפי' בכיסוי שאינו קיים כגון שנפל עליו שלג או רוק עבה כל זמן שלא נימוח עד שלא נראה הצואה מותר ואם כיסה אפי' בוכוכית וכיוצא בו אעפ"י שנראה כיון שהוא מכוסה מותר שהרי הכתוב לא הקפיד רק שיהיה מכוסה (ס"י ע"ו ע"ז ע"ק ע"ט) :

(ז) אשפה שריחה רע ומים סרוחים (ורין שטאקין) שברחובות אם מסריחים דינן כצואה ואסור מדאורייתא ולכן אותן המקדשים הלבנה ברחובות (ורין שטאקין) המסריחים מהצדדים אפי' הם ברהוק ד' אמות כיון שנמשכים גם מלפניו אסור כמלא עיניו ומכ"ש שצריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח ומוטב שלא לקדש כלל ולמצוה יחשב להם אם אי אפשר להם לקדש במקום נקי כאזיל ובדבר הזה תאריכו ימים (ס"י ע"ט) :

(ח) צואה אפי' מקטן אם אכל מיני דגן ויכול לאכול כזית בכדי שיכול גדול לאכול אכילת פרס שהוא ג' ביצים אסור ואם אינו אוכל להם רק מאכל מקמח מבושל משערינן כדי שיוכל גדול לאכול מאותו מאכל אכילת פרס ואמנם אם ידעינן^ה בודאי שלא אכל דגן איזה ימים בקטן מותר אבל בגדול לעולם אסור (ס"י פ"א זמ"ח) ולא יקרא לכתחלה נגד תינוק דסתם תינוק מטפח באשפה ויש לזהר אפי' בצואת קטן בן ה' ימים (עיין מ"א ריש ס"י פ"א) :

(ט) אפי' כשהצואה וכיוצא בן כבר נתיבש ואינו מסריח עדיין דין צואה עליו עד שתהיה יבישה כ"כ שאם יגלגלה תתפרך לפרורין דאז הוא כעפר ואז אם אינו מסריח

יב חיי אדם כלל ג הלכות ברכות ותפלות

מסריח מותר ואם נקדש מחמת הקור אפי"ה דין צואה עליו (סי' פ"ז) וצואה לחה אפי"ה אינה מסריח צריך להרחיק ד"א (סי' ע"ט מ"א ס"ק י"ג):
 (י) ספסל נקוב שמפניו עליו כיון שמייוחד לכך יש לו דין בית הכסא ואפי"ה בשעה שאין הגרף מונח תחתיו ולא מהני מה שיכסה הנקב אלא צריך לכסות כל הכסא (פ"ג נמ"ח): וכ"כ ב"י ודו"פ ומע"ט וט"ז וא"ר וא"כ מה שכתב המרדכי והתרתו להם ר"ל שמותר להתפלל באותו בית ולא דיינינן לכל הבית לבהכ"ס כיון שיש בו בית מושב וכמש"כ א"ר וגרע מגרף דאעפ"י שהוא נקי דינו כבהכ"ס:
 (יא) מחיצות בהכ"ס אם ריח רע מגיע לו או שהמחיצות אינם גבוהים י"ט לכ"ע אסור ואפי"ה גבוהים י"ט כל הפוסקים האחרונים אוסרים כד"ן צואה (סימן פ"ג): ודוקא שהמחיצה נעשה בשביל בהכ"ס אבל אם נעשה בשביל הבית מותר ואפי"ה הבהכ"ס הדש רק שהזמינו לבהכ"ס אסור לקרות בתוכו אבל כנגדו מותר ובהכ"ס ישן אע"פ שפינו ממנו הצואה דינו כבהכ"ס ומרחץ ישן דינו כבהכ"ס והיינו דוקא בית הפנימי שכולן עומדים שם ערומים אבל בית האמצעי שמקצתן עומדים ערומים ומקצתן לבושים אינו אסור רק לדבר דברי תורה ומותר להרהר וליתן שלום. ובבית החיצון שכולם לבושים מותר בכל דבר. אבל הזמינו למרחץ מותר אפי"ה בתוכו (פ"ז):

(יב) כשם שמרחיקין מן הצואה כך מרחיקין מהריח רע אפי"ה אינה צואה וכל שדרך בני אדם להצטער מאותו ריח נקרא ריח רע ואפי"ה יש לו הולי שאינו מריח וכן סומא שאינו רואה כיון ששאר בני אדם יכולים לראות ולהריח אסור ואפי"ה בלילה דינו כביום (סי' ע"ט) נ"ל דדבר שטבעו ריח רע מותר ולא נקרא צואה אלא מה שנסרח מחמת עיפוש (כדל"י זירו' אין מליקין צטטן מפני כבוד השנת שלא תאמר הואיל וריחו רע יחא טעון הרקק ד"ל לפוס כן ל"ל אין מליקין וכ"מ בסוכה"ב ע"ט):
 (יג) בד"א כשעדיין הטינוף במקומו אבל אם לא נשאר כאן טינוף אלא ריח רע כגון שהעבירו צואה בבית ועדיין נשאר הריח כיון שהוא ריח רע שאין לו עיקר מי שאינו מריח מותר (סי' ע"ט מ"א ס"ק ט'): ואפי"ה המריח א"צ להרחיק אפי"ה מלפניו רק עד מקו שכלה הריח: ואם העבירו צואה לפניו כיון שאינו מונח במקו' אחד. יש אומרים דדינו כצואה ממש. וי"א דבזה סגי ד' אמות אפי"ה לפניו (עיין סי' ע"ו נ"ג) וד"מ ס: ופי' חזיר דינו כצואה עוברת אפי"ה עולה מן הנהר אין הרחיצה מועיל לו ודינו כצואה עוברת:

(יד) כמה צריך להרחיק ד' אמות מכל צד כדכתיב והיה מחניך קדוש וקבלו חז"ל שמחנה של אדם הוא ד' אמות מכל צד אבל מלפניו צריך להרחיק כמלא עיניו לכ"ע (רק להרא"ש ס"ל שהוא מדרבנן ולרש"י הוא מלאווייתא כדלקמן סי' ט"ז) וצדדין שלפניו כגון (רין שטאקין) המסריחים הנמשכים לאורך הרחוב י"א דינו כשלפניו (סי' ע"ט נמ"ח) וי"א דדינו כמין הצדדין וסגי בד"א (ל"י) ומה שרואה בלא הטיית ראשו לצדדין לכ"ע דינו כלפניו. ולא מן הצואה בלבד אלא צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח:

(טו) היתה הצואה מונחת על מקום גבוה י"ט ורחב ד"ט על ד"ט או להיפך שהאדם עומד על אותו מקום והצואה מונח למטה אם אין מגיע לו ריח רע ואינו רואה אותה ואפי"ה יכול לראותה רק שמעצים עיניו מותר לכ"ע דכיון שהוא ברשוי בפ"ע ואינו רואה להדי' אין כאן לא משום מחניך קדוש ולא משום ולא יראה בך ערות דבר (ע"ט) אבל א"ר כתב דמדברי רשב"א משמע דוקא כשאינו רואה מחמת גובהו של מקום או עומקו אבל עצימת עין לא מהני:

(טז) אבל אם רואה הצואה לרא"ש ותר"י מותר דקרא דולא יראה בך ערות דבר לא קאי כלל על צואה רק על ערוה וצואה אינו מזהר רק על מחניך קדוש אע"פ שרואה אותה כיון שאינו במחנהו והרשבי"א אוסר דס"ל דולא יראה קאי גם על צואה אם אינה מכוסה כלל אע"פ שאינה במחנה אסור וכיון שהוא איסור דאורייתא אזלינן לחומרא. ולכן אסור לדבר דברי קדושה והוא מסתכל דרך הלון פתוח אם רואה האשפות (רין שטאקין) שברחובות אע"פ שאין מגיע לו ריח רע.

וצריך

היי אדם כלל ג הלכות ברכות וחפלות

וצריך לזהר בזה בשעת קידוש לבנה דרך חלון פתוח או על (גלנקס) אלא צריך עכ"פ שיעצים עיניו ואז אם אין ריח רע מגיע לו מותר (כ"ל דמקום שמסופק אם הוא אספה מותר דהיי"ס ש"ס אמ"ל ה"ל כר"א ע"מ ככ"ל להעלים עיניו מהיות טוב כו') אבל להרהר ד"ת מותר לכ"ע כיון שאינו ברשותו דגבי ולא יראה כתיב ערות דבר ודרשינן דיבור אסור הרהור מותר. ואם צואה בבית לא מהני שיוציא ראשו חוץ לחלון דשדינן ראשו בתר רובו ואם הכנים ראשו להדר שיש בו צואה פשיטא דאסור שהרי הצואה כנגדו וכן הדין לענין ערוה (סי' ע"ד נמ"א):

(י"ז) תיבה (ופלרואו) וכיוצא בו עומד בבית גבוה י"ט ורחב במשך ד"ט המפסיק בין האדם לצואה יש להחמיר כדעת המ"א דאעפ"כ אסור אא"כ מפסיק מכותל לכותל אבל אם היו מי רגלים על הארץ או בכלי שאינו גרף בענין שאין בו אלא איסור דרבנן נ"ל דמותר לעמוד נגד המחיצה ולקרוא ולברך אבל לא כנגד האויר דמחיצה הרחב ד"ט חשוב מחיצה להתיר כנגדו. ואם המחיצה הוא יותר מן האויר דהיי"ט עומד מרובה על הפרוץ נ"ל דאפילו בצואה יש להתיר בשעת הדחק נגד המחיצה ובלבד שלא יראה הצואה:

(י"ח) וכן חריץ המפסיק עמוק י"ט במשך ד"ט ורחבו משפתו לשפתו רחב ד"ט הי"ז כבי' רשויות (אע"פ שנקמלה סגי עוביו כ"ע על"י דפ"ג דכלאים מ' ק' דתי"ט ע"ס ד"ה ולקריץ ול"ע):

(י"ט) ודוקא שהמחיצה הוא גבוה י"ט ברחב ד' מן הקרקע עד סוף גובה י"ט או אע"פ שפחות מג' טפחים סמוך לקרקע אין בו רחב ד' כגון שעומד על רגלים דקים דאמרינן לבד אבל שלחן שלנו וכיוצא בו שעומד על רגלים ואין ברחבו ד"ט אע"פ שהן גבוהין י"ט לא הוי מחיצה להפסיק וכן דפים הקבועים בכותל שקורין (פאלילט) או (שלק) אע"פ שגבוהים י"ט ואפשר אפי' רחב ד"ט לא הוי רשות לעצמו כיון שאין לו מחיצות המגיעות לארץ:

(כ) גרף או אפי' מי רגלים העומד בין תנור לכותל נ"ל דאסור לעמוד נגד התנור ולקרוא אע"פ שהתנור מפסיק דכיון דהוא מתשמישי הבית בטל לגבי הבית וכן כל כיוצא בו אבל שאר כלי הבית שאינו מיוחד לבית נ"ל דמפסיקים עפי' האופנים המבוארים בסי' י"ט (עיין סי' כ"ה דש"ע ונב"י ע"ס סעיף י"ט ונס' קע"ח נמ"א ס"ק ה' ועיין נכ"א מה שכתבתי סס"ה):

(כא) קיי"ל כל פחות מג"ט לארץ כלבוד דמי ולכן אם יש אויר מן המטה לארץ פחות מג"ט מותר להעמיד שם אפי' גרף דהוי כמכוסה וכן אם כפה על הגרף כלי אע"פ שיש בצד א' בליטה ומכה זה אין הכלי נוגע בארץ אם הוא פתוי מג"ט הוי כלבוד וא"צ שום הרחקה (סי' פ"ו נמ"א) ומכ"ש אם כסה בחול ואפר או בגד דמותר לקרות בסמוך לו ואפי' באותו בית מותר וכן אם הרחיק מהצואה כשיעור המבואר בסי' י"ד (ע"ס):

(כב) הא דמהני מחיצה לצואה דוקא שאינו מגיע לו ריח רע אבל אם ריח רע מגיע לו לא מהני מחיצה ולא כיסוי שגם מן הריח לבד צריך להרחיק ד"א (ע"ט): (כג) יצא ממנו רוח מלמטה אסור ללמוד עד שיכלה הריח ואם לומד עם שאר אנשים יוצא מחברו לא החמירו חכמים אפי' כשמגיע לו הריח כדי שלא יתבטל מלימוד אבל לברך ולקרוא ק"ש אסור עד שיכלה הריח (ע"ס):

(כד) היו ידיו מלוכלכות מצואה ואין בו ממש רק חזותא בעלמא ונתיבש כבר עד שאין מסריח מותר אפי' אינה מכוסה (מ"א ס"ק ג' סי' ע"ו) דאין שם צואה עליו:

(כה) היה צואה על גופו או על ידו אע"פ שהוא מכוסה בבגד אסור דדוקא כשמונח על הארץ מהני כיסוי אבל על גופו כיון דכתיב כל עצמותי תאמרנה וא"כ הי"ז דומה לצואה מגולה ומעצים עיניו עד שאינו רואה דאפי' אסור ומי"מ בשעת הדחק יש להתיר ד"א דדוקא דבר שהנשמה תלוי בן דהיינו הפה והחוטם דכתיב כל הנשמה תהלל יה שמהפה והחוטם יוצא נשימה ולכן אם מגיע להם ריח אסור שבהם תלוי להלל השם אבל שאר איברים לא וא"כ דומה כאלו מונח הצואה בארץ

דמהני

יג חיי אדם כלל ג הלכות ברכות ותפלות

דמהני כיסוי (עיין ס"כ ס"י ע"ו) וכ"ז בשאר הגוף אבל צואה כפי טבעת אסור לדיה דבמקומה נפיש וזהמא טפי ומסריה ביותר ואפילו בדיעבד אם קרא ק"ש צריך לחזור אפי' אינה נראית כשהוא עומד כיון שנראית כשהוא יושב אבל מה שאינה נראית אפילו כשהוא יושב מותר שלא ניתנה תורה למה"ש ובתפלה צ"ע אם צריך לחזור להתפלל:

(כו) היה צואה על בגדיו ומכוסה מותר ומ"מ יזהר כל אדם שיהיו בגדיו נקיים ודוקא בשאר בגדים אבל צואה המדובק בסגולו כשהוא לבוש אף על גב שנתכסה על ידי עמידתו בארץ כיון שמתגלה בדרך הליכתו וגם הוא בטל לגבי הגוף אסור (ע"ו):

(כז) שכבת זרע י"א דדינו כצואה וצריך לרחוץ מקום הלכלוך בגוף ויש אומרים דחמיר מצואה דאפילו כשהוא על בגדיו יש לרחצו או לפשטו שלא יהיה דבוק בו הטומאה ומכ"ש ח"ו כשנכשל על ידי קרי שתהיה לו למוכרת עון כידוע גודל האיסור (סז):

(כח) מי רגלים בשעה שמשתיין הוא או חבירו אסור מדאורייתא כמו צואה ואם אינו מקלח רק שותות טיפין כתב הרא"ש בפרק ג' ס"ז דאינו אלא מדרבנן אבל אחר שנפל על הארץ או בכלי אינו אלא מדרבנן ולכן הקילו בו שאם יש בכלי רביעית מים או שהטיל לתוכו מים בכל פעם שמשתיין בין שהשתין הרבה או מעט לא פלוג רבנן ומותר (ע"ו):

(כט) נבלעו בקרקע או בבגד אם עדיין לח כ"כ שאם יגע בהם בידיו ויחזור ויגע בדבר אחר יתלחלה אותו דבר מעט דהיינו טופה ע"מ להטפיה אסור וא"ל מותר (פ"ג) ומ"מ כיון שאינם בעין אלא שנבלעו בבגד א"צ רביעית אלא כשמנגב ידיו באותו בגד נמצא שהוא טופה מן המים ולא מהם (ס"י ע"ג צ"ב ס"א ס"ק כ"ה): (ל) אבל הכלי שמשתינים בו תמיד וכן גרף של רעי אם הוא של חרס או עץ אפי' רחוצים יפה ואין בהם ריח רע ואפי' כפאן על פיהם דינו כצואה ואסור מדאורייתא ולא מהני הטלת מים אבל של מתכות או זכוכית וכלי חרס מצופין אבר ורחוצים יפה גם מבחוץ כיון שאינן בולעים אלא מעט ואין בהם ריח אין אסור אלא בשעה שהתוך שלהם מגולה לפיכך אם כסה הפה או שכפאן על פיהם מותר. ואם רחוצים יפה מבפנים ואין להם ריח רע אפי' כפיה א"צ ויש להחמיר בכל גרף כמו בבית הכסא ס"י פ"ז (ועיין פ"ח):

(לא) כיון דצואה מדאורייתא אסור לכן כל ספק שנוגד בו אזלינן להומרא ומי רגלים כיון שאינו אלא מדרבנן אזלינן לקולא כדין כל ספק דרבנן ולפיכך ספק צואה באשפה אסור דחזקת אשפה שיש בו צואה וספק צואה בבית מותר דחזקת בית שאין בו צואה וספק מי רגלים אפי' באשפה מותר ולעולם אזלינן בתר המצוי שאם קטנים בבית מסתמא הטינוף מהם אפי' במי רגלים (ע"ו):

(לב) היה יודע שהיו כאן מי רגלים ונסתפק אם הטיל לתוכו רביעית מים וכיצא בו ג"ל כיון דאתחזק איסורא אפילו בדרבנן אזלינן להומרא ומ"מ בשעת הדחק שיתבטל עי"ז מק"ש ותפלה מותר לסמוך על הפוסק דאפי' באתחזק איסורא אזלינן לקולא (ועיין בכללי ס"ס ומה שכתבתי סז):

(לג) התפלל ומצא צואה אם המקום ראוי להסתפק בו ופשע ולא בדק כיון דתפלה במקום קרבן זבח רשעי' תועבה וכן ק"ש כיון שהוא דאורייתא ואין בו חשש ברכה לבטלה חוזר וקורא אבל בהמ"ז וכ"ש שאר ברכות ג"ל דא"צ לחזור ומשום מי רגלים פשיטא דא"צ לחזור ולברך ואם אין המקום ראוי להסתפק כלל אפילו בתפלה א"צ לחזור (ע"ו) וכן בכל מקום שאסור לקרות אפי' אם אינו אלא איסור דרבנן בק"ש צריך לחזור ולקרות אבל בתפלה כיון שיש חשש ברכה לבטלה דוקא בעבר אדאורייתא. ובשאר ברכות אפי' עבר אדאורייתא א"צ לחזור. ואפי' בתפלה דוקא במזיד (ועיין בכל"ס ס"ו ו' ז') (פ"ג וסס"י פ"ה):

(לד) מי שבירי לו שאינו יכול לעצור עצמו מלהפיח מוטב שיעבור זמן ק"ש ותפלה ולא יתפלל ממה שיתפלל בלא גוף נקי ואם עבר זמן תפלה אנוס הוא ומתפלל תפלה

חיי אדם כלל ג ד הלכות ברכות והפלות

תפלת תשלומין כדלקמן כלל כ"ז. ואם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת ק"ש יניח תפילין בין אהבה רבה לק"ש ומברך עליהם (סי' פ') :

(לה) אע"ג דאסור בד"ת במקו' מטונף ובמרחץ מי"מ לאפרושי מאיסורא מותר ולכן בע"פ אחר הצות כשרואה שמגלהין במרחץ מותר לומר אין מגלהין דלשון זה אינו לשון הוראה אע"ג דממילא נשמע דאסור אבל אסור לומר בלשון הוראה לומר אסור לגלה דזה הוא תורה (ובש"ע סי' פ"ה קילך במקום שהיה לו להאריך) ואם שואלין איזה דבר תורי אסוי להשיב אין משיבין דלא גרע מהרהור אבל במקום דמותר להרהר ואסוי לדבר כגון בבית אמצעי של מרחץ שמקצתן עומדים לבושים ומקצתן ערומים דלא אסרו אלא הדבור מותר להשיב אסור או אין משיבין . דכיון דאינו אומר טעמו של דבר הוי כהרהור (פ) :

(לו) אסור ליתן שלום בבהכ"ם ובמרחץ . ואדם ששמו שלום מחלוקת בין הפוסקים י"א דאסור לקרותו בשמו ונכון לבלוע המ"ם ויאמר רק שלו בלא מ"ם רק שיבליע בדבור ויש נוהגין לומר שלון ומבליע המ"ם (ט) וכן נכון להחמיר שלא לומר רחום וחנן דיש אוסרין :

(לז) עזרא ובית דינו תקנו שאסור לבעל קרי בין לאנסו ובין לרצונו בלימוד וק"ש ותפלה עד שיטביל עצמו במקוה או במי סאה אפי' שאובין או לשפוך עליו מ' קבין מים וביון שלא נתפשטה תקנה זו מפני ביטול פריה ורביה ומפני ביטול תורה לכן ביטלו לתקנה זו ומי"מ אנשי מעשה נוהגין בתקנה זו אם לא שאינו יכול לאונסו: (לה) יש מקומי נוהגו הנשיי שכל זמן שהם בימי נידות קודם ז' נקיים שלהם אינן מתפללות ומברכות וזה מנהג שאין לו יסוד ואפי' במקומות שמחמירי מ"מ מיום א' דסליחות נכנסים לבהכ"ם ומתפללות אבל במדינתנו נוהגין היתר לעולם ומברכות ומתפללות ומי"מ לא יסתכלו בס"ת בשעה שמגביהים אותה להראות לעם . ונ"ל שלא יכנסו לבית הקברות עד שיטבלו (סי' פ"ב) :

כלל ד . דין שאסור בד"ת נגד ערוה (סי' ע"ד ע"ה) :

(א) כתיב ולא יראה בך ערות דבר קבלו חז"ל שהיא אזהרה שאסור לדבר ד"ת נגד ערוה ל"ש כשערוותו מגולה או ערוה מאיש אחר ופשיטא מאשה בין א"א בין פנויה ואפי' קטן בן ט' שנים וקטנה מבת ג' שנים ואפי' מקטן בן יומו יש אוסרין אם לא לצורך מילה :

(ב) כל גופה של אישה מה שדרכה להיות מכוסה נקראת ערוה ולכן כשמגולה ממנה טפח אסור בדברי תורה אפי' אינו מסתכל כלל בה ואסור לקרות כמלא עיניו אבל פניה וידיה כפי המנהג שדרך באותו מקום לגלות מידיה לא נקרא ערוה כיון דרגילין בזה אין כאן הרהור וכן פרסות רגליה במקום שדרך לילך יהף מותר אבל זרועותיה ושוקה אפי' רגילין בכך כדרך הפרוצות אסור :

(ג) אפי' אינו מסתכל בה ואפי' מכוסה בבגד דק רק שנראית מתוכה ואפילו יש הפסק הלון של זכויות בינו לבין הערוה ואפי' היא בחדר אחר כיון שנראית אסוי ואפי' אם מעצים עיניו אם הערוה אינה מכוסה אסור שהרי לא נאמר ולא תראה ערוה אלא ולא יראה ר"ל לא יראה הרואה (ת' רש"א) וכיון שנראית אסור אפי' מחזיר גופו ופניו לצד אחר ואז אפי' הוא בסמוך לו מותר שהרי אינו נראה לו ובלילה אע"פ שאינו נראה לכל אדם מי"מ אם ביום היה נראה אסור :

(ד) אע"ג דלענין דברי תורה לא נקרא ערוה אפי' מגולה טפח היינו כשאינו מסתכל בה אבל להסתכל באשה אפי' באצבע שדרך להיות מגולה כיון שמסתכל בה להנות עובר בלאו דולא תתורו וגו' ואחרי עיניכם . וגדול עונשו מאוד עד שאמרו אפי' יש בידו תורה ומע"ט לא ינקה מדינה של גיהנם :

(ה) שערות בנשים ערוה ואסור בד"ת ודוקא מנשואות שיש בהם איסור תורה לילך בגילוי (מדכתיב ופרע ראש האשה מכלל שהיה מכוסה) אבל בתולות שמותרין ודרכן לילך בגילוי ראש מותר וצ"ע נכריי כיון שאינן מזהרות לכסות שערן אם דומין לבתולות :

יר **חיי אדם כלל ד ה הלכות ברכות ותפלות**

(ו) קול באשה ערוה דהיינו בשעה שמזמרת אבל דבורה לא מקרי ערוה ואפי"ה אסור לכיין להנות מדבורה שהרי אפי" בבגדיה אסור להסתכל להנות ומי"מ אם הוא בדרך והוא אנוס כיון דלא מצינו דמקרי ערוה מדאוריית' מות' לקרות ולברך . דאל"כ כיון שאנו שרויין בין הנכרים נתבטל מתורה ותפלה . וע"ז נאמר עת לעשו' לה' הפרו תורתך (נ"י נצט מרדכי) :

(ז) כל מה שנקרא ערוה אין חילוק בין נשים אחרות לאשתו דאפי" טפח מגולה באשתו אסור בד"ת ולכן צריך לזהר בשעה שמינקת ומגלה דדיה דאסור בד"ת וכ"ש מאשה אחרת . וי"א דבשוק אפי" באשתו ובפחות מטפח אסור לכ"ע דקרוב לערוה יותר משאר איברים :

(ח) אפי" אשה אסורה לקרות ולברך נגד ערות אשה אחרת אבל לנגד שאר גוף של אשה יש אסורין ויש מתירין (עיין ס"ר מי" ע"ה) :

(ט) כיון דערוה בראיה תלי רחמנא ומצינו לשון ראייה בלב כדכתיב ולבי ראה הרבה חכמה לכן אפי" כשלבש חלוק כיון שאין הפסק בין לבו לערותו אסור עד שיהדק בידיו הכתונת בין לבו לערוה והעומד במים צלולין והלב הוא חוץ למים יסתכל בחוץ ומות' לברך ולקרו' כיון שערותו עכ"פ מכוסה במי" רק שינסה ראשו דאסור לברך בגילוי ראש (ועיין כלל א' ס"ז) אבל אם גם הלב הוא במים כיון שהוא עם הערוה במים אסור לברך עד שיחבוק בזרועותיו תחת לבו . ואם המים עכוויין שאין איבריו נראין בהם מותר לקרות והוא בתוכן ובלבד שלא יהיה ריחו רע ולא מהני אם מכסה לבו כיז שערותו מגולה אבל כשהערוה מכוסה אע"פ שלבו מגולה מותר ובלבד שיפסיק בינו לערוה (כ"ל דה"ה נרו"ה ערוה דרך קלון או נגד דק וכיוצא בו כיון שהערוה מכוסה מותר להעלים עיניו ולברך כן משמע סי' ע"ה נמ"א ס"ק ט') ויש לסמוך ע"ז באלו דברים שאינו ערוה מה"ת (ועפ"י סי' ע"ד) :

(י) ודוקא לבו אבל שאר איברים הרואים הערוה מותר ולכן אפי" הולך בלא מכנסים רק שחוגר עצמו בהגורה על חלוקו להפסיק בין הלב אע"פ שיוכחתי רואי הערוה מותר דל"ש ראייה בשאר איברים ובלבד שלא יגע בשרו באמה אבל אם נוגעים בכיס מותר (סי' ע"ד נ"ג) :

(יא) היה ישן עם בניו במטה א' והם מבין י"ב שנה ובת י"א שנה וכ"ש עם אחר ובשר שניהם נוגעים זה בזה צריכין להפסיק ממתניהם ולמטה ולא מהני החזרת גופם זה מזה אבל עם אשתו כיון שהיא כגופו אם מחזירים גופם ופניהם זה מזה מותר ונכון להחמיר גם באשתו (סי' ע"ג) :

(יב) מדכתיב ערות דבר קבלו חז"ל דדוקא דיבור אסור אבל הרהור מותר נגד ערוה ואעפ"י אם שמע איזה ברכה אע"פ שמתכוין לצאת בו אינו יוצא דליכא למימר שומע בעונה כיון שאסור לדבר (סי' פ"ה נמ"א) :

כלל ה . דין כללים כברכות :

(א) לאחר שגופו ולבושו ומקומו טהור יכין עצמו לברך הברכות וצריך האדם לזהר **סוד** שיברך ביראה ובכוונה רצויה ושלא יברך חי' שום ברכה לבטלה כגון שא"צ כלל לברכה זו או אפי" לגרום ברכה שא"צ כגון שיכול לפטור בברכה אחת וגורם לברך עוד ברכה כגון שהניח תפילין של יד ומפסיק בשיחה ואז חייב לברך עוד הפעם על של ראש . והמברך לבטלה עובר על לא תשא מדרבנן אבל המוציא ש"ש לבטלי' עובר על מ"ע את ה' אלהיך תירא ובתי"א אם לא תשמור ליראה את השם הנכבד והנורא בו כי זה הוא מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כ"א בדרך שבח וברכה מה שמחוייב אבל לא לבטלה וירא ויודעזע איבריו בשעה שמזכיר השם ולא שם המיוחד בלבד אלא כל השמות שאינן נמחקין המיוחדין לשמו הגדול ב"ה ואפי" בכל לשון אסור (וכדי להלתיב לב אנשים לגדול הזהירות בזה אעתיק מעשה רב . גדול אקד חגיגה ומע ע"ז של מעלה קול רעש גדול פנו מקום ללדיק ס' סנפטור וקבלוהו בכבוד גדול ונתנו לו ס"ת בזרועו ושאלוהו קיימת מה שכתוב בזה ואמר הן קיימת מזה ראשונה שהיא פו"ר לא להכאתך אלא לש"ש ואמר הן אמרו מי מעיד

חיי אדם כלל ה הלכות ברכות ותפלות

מעיד כך ונאו המלאכים שכבראו מהמות אשר עשה עד אין מספר והעידו זו זה אומר כנראתי ממלוה זו וכו' אפי' הביאו לפניו ארבעה טורים ושאלוהו קיימת תורה שנע"פ ואמר הן ומי מעיד ונאו המלאכים ככ"ל אפי' שאלוהו כוהנת מלהוליא ש"ע לבטלה וידום קזרו ושאלו אשתיק ולא א"ל ולא מידי והכריזו אפר עדות ונאו גדודים מלאכים לבזאים שקורים והעידו זה אומר כנראתי בזום פלוני כשהוליא אזכרות כך וכך בתפלה בלא כוונה וזה אומר כך ויקרעו שמלותם כל הצד"ע וגם אני קרעתי ואמרו טיפה טרוקה איך לא יראת כו' ונגמ' דינו או לבוא לגיהנם או לקזור ולבוא בגלגול ובקר בגיהנם מנגלגול עכ"ל. ואיך לא ישים האדם אל לבו להזכיר השם ביראה ופקד ובכוונת הל"ב (עיין צק"מ סי' כ"ו דהמקלל בשם שקורין הסכרים להקב"ה לוקה ומש"כ הש"ך ב"ד סי' קע"ט ס"ק י"א דבלשון קול מותר למסוקו היינו לענין מדיקה דוקא וכן כ' ר' ירוקס כתיב י"ד קלק ק' בהדיא דאפילו בלע"ז קייב לכרותו) והמוציא ש"ש לבטלה חייב גידוי ואפי' השומע חייב לנדותו אם הוציא במזיד ואם נכשל בלישנו והזכירו או שנובר שכבר בירך ברכה זו יאמר תיכף ומיד בשכמל"ו או יאמר אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ או גדול ומחולל מאד וכיוצא בו ואם אמר בא"י יסיים למדני הוקיך דמיהו בקורא פסוק ואם כבר אמר אלהינו יסיים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמר ג"כ בשכמל"ו ואסור להוסיף שום ברכה רק מה שתיקנו חז"ל ולכן אסור לסיים אחר התהנות בא"י שומע תפלה ומצוה למחוק זה מן הסידורים והמהזורים לאחר תקיעות ברה"י (רמ"ו):

(ב) ג"ל דמותר לומר חצי פסוק אפי' שמוזכר את השם ולכן אם קרא וטעה בנגינה וטעמים מותר לקרותו עוד הפעם אף על פי שאינו הוזהר כל הפסוק כיון שהוא להישלים הפסוק אבל לומר חצי פסוק בדרך קריאת פסוק אפי' בלא הזכרת השם אסור דכל פסוקא דלא פסקי' משה בתורה אנו לא פסקינן וה"ה בנביאים וכתובים (סי' תכ"ג):

(ג) כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום ואסו' לשנות או להוסיף או לגרוע. ובדיעבד אף אם שינה הלשון כגון שאמר במקום ברכת המוציא בריך והמנא מלכא דעלמא מארי דהאי פיתא וכיוצא בו יצא ובלבד שיאמר שם ומלך עולם ואם לא אמר מלך העולם אפי' שאמר מלך לא יצא (רי"ד) וגם שלא יאמר שקר על הדבר שמברך עליו כגון שיתברך על תפילין להתעטף בציצית או על פרי אדמה בפה"ע וכיוצא בו וכן במקום שהתקינו לפתוח בברוך אינו רשאי שלא לפתוח ובמקום שאמרו לחתום אינו רשאי שלא לחתום ואם שינה לא יצא דכיון דמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא אבל אם דילג מאמצע ברכה יצא (סי' ס"ד צמ"ח):

(ד) כל הברכות נאמרים בכל לשון והוא שיאמר בעין שתיקנו ואפילו בלשון חול (קפ"ה):

(ה) הברכות הם ג' מינין. ברכת המצות. וברכת הודאה. וברכת הנהנין. וכולן מדרבנן חוץ מברכת התורה לפנייה וברכת המזון שהם מדאורייתא. לפיכך בכל הברכות אם נסתפק אם אמרם או לא אזלינן לקולא ואסור לברך דהוי ס' דרבנן משא"כ ברכת התורה לפנייה ובהמ"ז לאחריו אם נסתפק צריך לחזור ולברך:

(ו) ג"ל דאפי' יש ס"ס להצריך ברכה כגון ספק אכל כזית או לא ואת"ל לא אכל שמא הלכה דעל בריה אפילו פהות בזכית מברכין כדלקמן כלל נ"ט אפילו חני ספק ברכות להקל:

(ז) ה' דברים מצריכים לחזור ולברך. ג' מהם שייכים רק בין הברכה לעשייה' אותו דבר (ב) שלא היה מזומן לפניו ונסתפק שמא לא יבא לידו כלל (ג) אפילו היה מזומן לפניו אלא שנאבד קודם שעשה הדבר שצריך עליו (ג) שהפסיק בדבור בין הברכה לעשיית אותו דבר בדברים שאינן מענין הברכה בכל זה הוי ברכתו לבטלה שלא הוי מקום לברכה לחול וב' דברים שייכים אפילו אם לא היה ברכתו הראשונה לבטלה אפי' צריך לחזור ולברך (ב) שינוי מקום ויתבאר בכלל נ"ט (ג) היסח הדעת מלעשות עוד ונמלך והורר לעשותו

צריך

חיי אדם כלל ה הלכות ברכות ותפלות

צריך לחזור ולברך ויתבאר בכלל מ"ד ולכן הדבר שמברך עליו יקה בימינו ולא יאחזנו ע"י כלי וכיוצא בו שאין זה דרך כבוד אא"כ הוא דבר שדרכו לאכול בכף וכיוצא בו בירך ולא אהו בידו אם היה מזומן לפניו או שידוע בודאי ששיבאו לו כיון שכבר בירך יצא אבל אם בשעה שכירך נסתפק שמא לא יבוא לידו כלל צריך לחזור ולברך (כ"ו):

(ח) בירך על טלית ונלקח מידו או שנפסק אחד מציציותיו קודם שלבש וכיוצא בו בשאר מצות וכן בירך על אוכל ונפל מידו ונמאס עד שאין ראוי לאכול ממנו אפי' מקצת וכן בירך על אגוז ומצאו שהוא מעופש אם יש לפניו עוד מאותו מין או אפי' אינו מין זה אבל ברכתן שוין כגון אגוז ותפוח והיה בדעתו בשעת ברכה שילבש גם טלית זה ויאכל גם ממין זה א"צ לחזור ולברך ואם לאו צריך לחזור ולברך (סס ועיין בכלל ס'):

(ט) אסור להפסיק בין הברכה לעשיית המצוה או האכילה אפילו בשתיקה יותר מכדי דיבור וכ"ש שצריך לזהר הרבה שלא ישאא כדי הילוך כ"ב אמה ד"א דצריך לחזור ולברך. ובדיעבד נ"ל דאפי' שהה יותר משיעוד הילוך כ"ב אמה אף על פי שהיה שלא לצורך כלל א"צ לחזור ולברך (ט) וכ"ז בנשאר במקומו ושתק ולא דיבר כלום (סג):

(י) בירך בזוית זה והלך לזוית אחרת או שבירך בחדר זה על דעת שיאכל בחדר אחר והכל בבית א' (כ"ל כהקפ ח') א"צ לחזור ולברך אבל בירך בבית זה והלך לבית אחר אפילו היה דעתו עליו בשעת ברכה וכן בירך בחדר זה ולא היה דעתו והלך לחדר אחר אפי' מבית לפיר הויו צריך לחזור ולברך ואם המקום שצריך לאכול שם או לשחוש שם וכיוצא בו אינו נקי מותר לכתחילה לברך בחדר הסמוך ע"ד שיאכל וישחוט בחדר אחר ובלבד שלא יהיה בית אחר לגמרי וכ"ז כשלא הפסיק בדבור ועיין עוד לקמן כלל נ"ט (קס"ו):

(יא) הפסיק בדבור אם הוא לצורך אותו דבר או אפילו לצורך סעודה אפי' דיבר כמה תיבות א"צ לחזור ולברך כגון שאמר הביאו מלה או לפתן אפי' אין דעתו לטבול בו פרוסת המוציא וכן אם אמר תנו לפלוני לאכול או תנו לבהמה לאכול שגם זה צורך סעודה דאסור לאכול עד שיתן מאכל לבהמה כל זה הוא צרכי סעודה וכיוצא בו בשאר ברכות. ומ"מ לכתחלה לא יפסיק כלל ואם אינו לצורך הג"ל צריך לחזור ולברך (בסימן קס"ז ותל"ב) ואם הפסיק רק בתיבה א' או ב' צ"ע ואם הוציא רבים בברכתו צריכין גם השומעים שלא להפסיק עד שיטעמו ואם הפסיקו שלא לצורך אותו דבר צריכים לברך בבודאי לא עדיפי השומעים מהמברך עצמו דדוקא בקידוש והבדלה אם טעם א' יצאו כולם משא"כ בברכת הנהנין צריכין כולם לטעום ולכן אסורים להפסיק ואפשר שטעם זה נוהגין שכ"א מברך לעצמו ומ"מ אם ראובן נטל ידיו ושמעון בירך המוציא ונתכוונו שניהם לצאת ואח"כ נגב ראובן ידיו ובירך ענט"י לא הוי הפסק וא"צ לברך המוציא דברכת ענט"י הוי צורך סעודה (ס"ח קס"ז נט"ז ומ"ח):

(יב) כל זה שהפסיק בין הברכה לעשיית אותו דבר אבל אם הפסיק בשתיקה באמצע ברכה אם הוא מחמת שהמקום אינו ראוי כגון שמצא שם צואה ומי רגלים ושהה כדי שיאמר כל אותה ברכה מתחלה ועד סוף צריך לחזור לראש הברכה ומשערין כל אדם לפי דיבורו אם בנחת או במהירות אבל אם שתק ברצון או אפילו מחמת אונס אחר אפילו שהה כדי לגמור כולה א"צ לחזור לראש (ע"י נט"ח כ"ט ס"י ס"ה) ודין זה שוה גם לק"ש הוין מתפלה שיתבאר לקמן דינו בכלל כ"ה ס"י י':

(יג) ואם דיבר באמצע ברכה אם היא ברכה קצרה נברכת הפירות וברכת המצות צריך לחזור ולברך לכ"ע אפי' היה לצורך הסעודה. ונראה לי דאפי' לענות קדיש וקדושה אסור לכתחלה וכל שכן דאסור לענות אמן על שאר ברכות.

חיי אדם כלל ה' הלכות ברכות ותפלות

ובדיעבד שענה אמן או קדיש וקדושה צ"ע אם יחזור ויברך אבל בברכה ארוכה כמו ברכת ק"ש ואשר יצר וכיוצא בו מותר לכתחילה לענות קדיש וקדושה ואמן דהאל הקדוש ושומע תפלה כמו שיתבאר לקמן כלל כ"ל סי' ג' ד' ואפי' שהיה כדי לגמור את כולה (מ"ט ס"ז). והחילוק שבין ברכה קצרה לארוכה דבברכה קצרה תיכף כשאמר בא"י והפסיק לסוף הברכה א"כ אין מקום לסוף הברכה להתחבר עם תחלת הברכה ואמנם כשאמר קדיש וכיוצא בו באמצע י"ל דהוי כמוסיף בשבח המקום או אפשר דאעפ"כ אין מצטרף אבל ברכה ארוכה אין כאן הפסקה ונ"ל דאם דיבר באמצע ברכה ארוכה בשוגג א"צ לחזור אלא למקום שפסק (ועיין בכלל כ"ה סי' ג' נכ"ח):

(יד) קודם שיברך צריך לידע איזה ברכה שצריך לברך כדי שבשעה שהוא מזכיר השם שהוא עיקר הברכה יהיה ידוע לו מה שייסיים. ובדיעבד אע"פ שכוונתו היה לברך ברכה אחרת כגון שנמל פרי בידו וסכר שהוא פה"ע ולאחר שהזכיר השם נזכר שהוא פה"א וסיים בפה"א יצא וכן כל כיוצא בזה ומ"מ לכתחלה אם צריך לברך ב' ברכות כגון בורא מיני בשמים ובורא מאורי אש ובורך ע"ד שיברך מאורי האש ונזכר שראוי להקדים על הבשמים יסיים מאורי האש ויברך אח"כ על הבשמים כיון שהיה כוונתו לכך בשעת הזכרת השם כיון ד"א דלא יצא ולכן מוטב שישנה הסדר ויסיים כראוי ואם נסתפק באמצע ברכה כיצד יסיים אם מותר להפסיק ולשאול צ"ע ועיין לקמן כלל כ"ה סי' ז' (סי' ר"ט):

(טז) אסור לעשות שום מלאכה אפי' דבר קל בשעה שמברך. וע"ז נאמר ואם תלכו עמי קרי (ס"י קל"א ס"ז ונכ"ח):

(טז) צריך להוציא הברכה מפיו ולהשמיע לאזניו ובדיעבד אפי' לא השמיע רק שהוציא מפיו יצא ואם לא הוציא כלל מפיו רק שהרהר בלבו צ"ע ולכן אם הוא אנוס ודחוק לשתות בלילה וכיוצא בו והוא במקום שמותר בהרהור ואסור בדבור כדלעיל כלל ג' מותר לסמוך ע"ז ויהרר הברכה בלבו ואם המקום מסונף לגמרי שאסור אפי' בהרהור אזי יתרה בלבו שמצטער על שא"א לו לברך וה' יראה ללכב עיין בכ"מ פ"א מהלכות ברכות שכ' דמשמע דדעת רמב"ם ד"צא בהרהור לברך ובמ"א סי' ק"א ס"ק ב' ובסי' קפ"ה ובמ"ז סי' ס"ב. (ועיין מה שכתבתי בכלל ג' סי' ח' נכ"ח ס"ק ב' דמשמע דעת תר"י דמותר להרהר בהרכה):

(יז) כל הברכות כולן יכול א' לברך ולהוציא את האחרים ומצוה מן המובחר הוא דברוב עם הדרת מלך (סי' רל"ח) ואפשר דלא נהגו עכשיו כך מפני שאין הכל בקיאים להתכוון להוציא או מטעם המבואר בסי' י"א ובלבד שיתכוין השומע לצאת והמשמיע להוציא וישמע הברכה מתחלה ועד סוף ויענו אמן ומ"מ אפי' לא ענו אמן יצא (רי"ג) אלא שיש חילוק דברכות השחר וברכות ק"ש וק"ש אין יכולי' להוציא בפחות מ' ואז מוציא בין הבקי או אינו בקי (סי' ר' מ"ח ס"ק ד' וסי' כ"ט) ובתפלה אינו מוציא אלא דוקא שאינו בקי. ושאר כל הברכות יכול להוציא אפילו הבקי ואפי' אין שם אלא אחד (סי' פ'):

(יח) כל הברכות אע"פ שזה כבר יצא מותר לברך להוציא האחר שאינו בקי שכל ישראל ערובים זה לזה חוץ מברכת הנהנין שאם הוא אינו נהנה אסור לברך להוציא חבירו אפי' אינו בקי דכיון דאינו יכול לברך לא מהני ואפי' בדיעבד שבייך וזה שמע וענה אמן לא יצא כיון שזה בירך לבטלה חוץ מברכת בפה"ג או המוציא אם אין לו יין של קידוש בין דלילה בין דיום כיון שהוא שייך לקידוש שהוא מצוה וחייב להוציא חבירו יכול ג"כ לברך בשבילו בפה"ג או המוציא כיון שזה אינו בקי וכן המוציא של אכילת מצה (קכ"ו וסי' רע"ג) אבל כשקידש על היין אסור לברך להם המוציא אע"ג דאכילת שבת מצוה מ"מ אינה חובה כ"כ אבל בשביל קטנים יכול לברך כל הברכות להנכח במצות (קס"ז):

(יט) בברכת הנהנין אין א' יכול להוציא חבירו אא"כ קבעו עצמן לזה דהיינו שישבו יחד על השלחן ומ"מ כיון שיש פוסקים דלא מהני קביעות לכל דבר חוץ מפת ויין וי"א דאפי' ביין לא מהני (רי"ג) ולכן מנהג' פשוט שכ"א מברך לעצמו.

ומיהו

ומיהו בין אם קבעו עצמן לשתות מנהג במקצת מקומות שאי מברך ומוציא האחרי וכן במי דבש ושכר במקומות שאין יין מצוי (ט"ז ס"ט) ובדיעבד שקבעו עצמן ובירך א' אפי' בפירות יצאו וי"א דבפת אפי' לא קבעו יצאו בדיעבד (קס"ו) ובתוך הסעודה אפילו לכתחילה יכול א' להוציא אפילו בפירות כיון דמהני הקביעות לפת מהני נמי לשאר דברים :

(כא) וכיון לברכה ראשונה שדעתן להתחבר . אבל בברכה אחרונה דאדרבה דעתן להפרד אע"פ שהן רבים אין א' יכול לפטור חבריו לכ"ע דאין זימון לפירות דדוקא בבהמ"ז יכול להוציא ומי"מ בדיעבד כיון שקבעו עצמם יצאו (י"ג) ובבהמ"ז אם א' אינו יודע לברך יכול חבריו לברך לו ויכוין להוציא וטוב שיאמר עמו מלה במלה דא"א לכיון ולשמוע (קל"ג) :

(כא) כל הברכות כולם יכול אחד להוציא את חבריו ובלבד שיהא מחויב בדבר. היה המברך חייב מדרבנן והשומע חייב מדאורייתא אינו יכול להוציא אלא א"כ אומר עמו מלה במלה . לפיכך ג' שאכלו כאחד וקצתם אכלו כדי שביעה וא' אכל כזית אין זה שאכל כזית יכול להוציא האוכלים כדי שביעה . וכן מי שהתפלל בע"ש וא"כ כבר יצא ידי קידוש דאורייתא אינו יכול להוציא מי שלא התפלל עדיין כיון שזה מחויב דרבנן וזה מחויב דאורייתא ודוקא כשכולן יודעין לברך ולקדש אבל אם אינן יודעין לברך ולקדש יכול זה להוציאם שהרי אפי' מי שכבר קידש שאינו אפי' מדרבנן יכול להוציא דכ"י עריבין וכ"ז אבל בבהמ"ז אע"פ שזה אינו יודע לברך אינו יכול להוציא אלא א"כ אכל עכ"פ כזית דכתיב ואכלת וגו' וברכת מי שאכל הוא יברך (ע"ן נס"י קל"ז נסעיף ד' נמג"א ס"ט) :

(כב) ודוקא גדול שהוא בר חיובא אבל קטן אע"פ שהגיע לחינוך אינו יכול להוציא לגדול אפי' בדבר שאינו אלא מדרבנן כגון קריאת המגילה והלל משום דבגדול אינו אלא א' מדרבנן ובקטן היו תרי מדרבנן דהמצוה גופה אינה אלא דרבנן והקטן אף בשאר מצות אינו אלא מדרבנן ולא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן ; (כג) ודוקא בהלל ומגילה שא"א בשום ענין שיהא בקטן חד דרבנן אבל גדול שאכל רק כזית יכול הקטן שאכל ג"כ רק כזית להוציא כיון שאם יאכל הקטן כדי שביעה לא יהיה בו אלא חד דרבנן וכיון שיש בו צד שלא יהיה בו אלא חד דרבנן יכול להוציא לזה שאינו מחויב רק מדרבנן (ע"ן מ"א ס"י קפ"ו וס"י מרכ"ט) ולפ"ן נ"ל דקטן יכול לקדש למי שהתפלל כבר ואינו יודע לקדש ואפי' אם כבר התפלל הקטן דכ"י שלא התפלל אינו אלא חד דרבנן וכיון שיש בו צד שלא יהיה בו אלא חד דרבנן יכול להוציא למי שהתפלל כבר ואינו מחויב אלא מדרבנן כמו בברכת המזון :

(כד) כל דבר שהוא מדאורייתא וחייב בוודאי לעשותו רק שמסופק שמא כבר עשה כגון לולב ב"ט ראשון ושכח אם כבר נטל הלולב או לא וכן שופר ב"ט ראשון וכן ספק אם קרא ק"ש או לא וספ' אם בירך בהמ"ז כיון דחיי' לעשו המצוה מחמת ספק חייב גם לברך עלי' אע"ג דלגבי הברכות אינו אלא ס' דרבנן ולכן בס' אם קרא ק"ש חוזר ומברך עם ברכותיה וכן ס' אם בירך בהמ"ז או לא חוזר ומברך אף ברכה ד' אע"ג שאינה אלא מדרבנן אבל אם מחויב לעשות המצוה מחמת ספק אם חייב בה או לא כגון השוחט הכזי שהוא ס' חיה וצריך לכסות מחמת ס' מ"מ כיון שאינו וודאי שהוא חייב בה וכן קטן שגולד שהוא מהול וכן המל אנדרוניגוס שהוא ס' זכר כיון שהוא ספק אם חייב כלל אע"פ שהחייב לעשות המצוה מ"מ אין מברכין עלי' (כ"כ הפ"ק נ"ט ככה"ג ב"א ס"י ס"ז שהוא הדרך האמיתי ובאמת מילתא דקסמנר הוא שבו מתורגמים כל הקו' ולפ"ן נ"ל דאם לא היה לו לולב ביום א' והביאו לו בין השמשות אע"ג שהוא ס' דאורייתא יטלנו בלא ברכה דהא הספק הוא אם מחויב כלל (ואפשר שזהו כוונת המ"א ר"ס מרכ"ג ע"ן בניאורי הגר"א ס' מרכ"ק ונסי" ס"ז אך המ"א כ' נסי' תקפ"ה כריב"ש דאפי' ספק טעל לולב ביו' א' נוטל בלא ברכה וביום ג' א"ל ליטול כלל וזה סותר למש"כ נסי' מרכ"ג) :

(כה) כתיב ימלא פי תהלתך ולכן אמור לברך כשיש דבר בפיו ואם צריך לדוק

חיי אדם כלל הו הלכות ברכות וחפלות

ירוק מקודם שיברך ולכן אותן אנשים שבשעה שמניחין תפילין של יד מחזיקין הבית יד של הכתנות בפייה ומברכין עושין איסור וצריך לזהר בזה:

(כו) אסור לירוק ברכה מפיו ולברך במהירות אלא יכוין פירוש המלות ויברך בנחת. וז"ל ס"ח סי' מ"ו כשהוא נוטל ידיו או שמברך על הפירות או על המצות השגורות בפי כל אדם יכוין לבו לברך לשם בוראו אשר הפליא הסדו עמו ונתן לו הפירות או הלחם להנות מהם וצוהו על המצות ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב ועל דבר זה הרה אף ה' בעמו ושלח לנו ביד ישעיה ואמר יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבודני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. אמר הקב"ה לישעיה. ישעיה ראה מעשה בני כי אינו אלא לפני ומחזיקים בה כאדם שמחזיק ונוהג ענהג אבותיו בידו באים בביתו ומתפללי לפני תפלו הקבועו כמנהג אבותיהם לא בלב שלם הם מנקין את ידיהם ומברכין על נפילת ידי' ובוצעי' ומברכין ברכת המוצי' שות' ומברכין כמו שהדבר שגור בפייה אך בעת שהן מברכין אינן מתכוונין לברכני לכן ע"כ הרה אפו ונשבע בשמו הגדול לאבד חכמת היודעי' אותו ומברכין אותו במנהג ולא ככווני' דכתי' בתרי' לכן הנני יוסיף כו' ואבדה חכמת חכמיו כו' לפיכך הזהירו חכמיו על הדבר ואמרו עשה דברים לשם פועלם ומעשה בא' שמת לאחר יב"ח נגלה בהלום לא' מקרוביו א"ל בכל יום דנין אותי על שלא הייתי מדקדק לברך ברכת המוציא וברכת הפירות ובהמ"ז בכונת הלב ושאלו לו והלא אין משפט רשעים בגיהנם אלא יב"ח א"ל אין דנין אותי בפורעניות הזקים כמו ביב"ח ראשונים עכ"ל:

(כז) ההוגה השם באותיותיו אין לו חלק לעה"ב דהיינו שקורא השם בנקודותיו כמו שהוא נקוד הוי"ד בשבא והה"א בהולם והוא"ו בקמץ וול"כ מדלל אמר ההוגה השם בנקודותיו ומדלדל נאותיותיו כ"ל שאומר השם בהנחת האותיות כידוע ליו"ט והוא השם המפורס) או שאומר האותיות ואפי' רק מקצתו דהיינו יו"ד ה"א אלא יאמר יו"ד קה ויו קה: ויקראה כאילו כתוב שם אדני ובנקודות אדני דהיינו האלף בחטף פת"ה אבל לא בפת"ה לבד או בשב"א לבד והד' בהולם והגו"ן בקמץ וידגיש הוי"ד שיהיה ניכר יפה רק בכונה יכוין לשם הוי"ה ובענין שמות המלאכי' אעפ"י שכתבו בשם האר"י ז"ל שאסור להזכירם צ"ל דזה דוקא שלא לצורך אלא שרוצה להזכיר שמותם זה אסור אבל בדרך תפלה ושבה כדמצינו בפיוטים מותר להזכירם דלא עדיף משמות הקדושים וכן שמעתי מפי הגר"א שאמר הפיוטים כמו שנדפסו אך בלקי' מפורש להדיא לאיסור:

כלל ו. דין עניית אמן (סי' רט"ו וקכ"ד):

(א) כתיב פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים ואז"ל מדכתיב אמונים ולא כתיב אמונה כדכתיב כל דברך אמונה ולכן אמרו אל תקרא אמונים אלא אמונים שעונין אמן על כל ברכה ופי' אמן הוא הקיום שמקיים דברי המברך שהנא אמת. והמבין מה שאמרו בב"מ דף ק"ד דהקדש צריך ברכה מדכתיב ואכלת ושבעת וברכת אם כן הכונה אמן שיהיה מבורך לא כמו שהושבים פי' ברוך לשון שבה רק שאנחנו מבקשים שיהיה מבורך כידוע א"כ גם אמן פי' כנ"ל (ומצינו ג"כ בגמ' שא"ל הקב"ה לר' ישמעאל ישמעאל בני ברכני) וכשהתינוק עונה אמן מאותה שעה יש לו חלק לעה"ב ומי שאינו עונה אמן עונשו גדול מאוד ולכן כל השומע ברכה מישראל אפילו קמן בשעה שמברך דרך ברכה ואפילו לא שמע כל הברכה רק ששמע שהזכיר השם וסוף הברכה חייב לענות אמן (אף שמדברי רש"י והרע"ב משמע דאפילו לא שמע הזכרת השם מותר לענות אס שמע סוף הנרכה אבל נרא"ש וטור ומר"י ורי"ו ולנו כ' דווקא א"כ שמע הזכרת ה' עיין א"ר סי' רט"ו ול"כ דלא פליגי שהרי כתב הב"י נס"י קכ"ד דהרא"ש והר"י ס"ל דאפילו לא שמע כלל אלא שידע איזה ברכה מותר לענות וכדמוכח מאכשי אלכסנדר' אע"כ דאס יודע זה מברך אף על פי שלא שמע הזכרת ה' כיון ששמע סוף ברכה ויודע על מה עונה מותר ועא"כ הרא"ש והטור דדוקא כששמע הזכרה מיידי שאינו יודע כלל אס זה אומר

לשם

חיי אדם כלל וזו הלכות ברכות ותפלות

יו

לגם נרכה אבל קטן שלומד הנרכות ואין אומר נדכך נרכה אעפ"י שקוטר ללמדו וכ"כ גדול שנכרך ק"ו נרכה שח"ל אסור לענות אמן):

(ב) אין עונין אמן על ברכת עצמו ואפי"ן אם מסיים הברכה עם הש"ץ אינו עונה ואם הוא מברך ברכה אחרת והש"ץ ברכה אחרת וכן אם מסיים ישתבח או יהללוך אחר הלל וכן בערבית ברכת שומר עמו ישראל דהוי סיום ברכת ק"ש בשוה עם הש"ץ עונה אמן דכיון שהוא סיום ב' ברכות דהיינו ב"ש וישתבח וכן ברכה ראשונה לקרות הלל ויהללוך ד"א דלעולם אחר סיום ב' ברכות דסליק ענינא עונין אחר ברכת עצמו ולכן עכ"פ יש לסמוך עליהם כשמסיים עם הש"ץ בשוה וכן בברכה"ז אחר ברכת בונה ירושלים עונה אחר ברכת עצמו דיש סיום ברכות דאורייתא (מ"א ס"י כ"א):

(ג) צריך לזוהר מאוד שיאמר אמן שיהיה ניכר כל התיבה שלא יחטוף באליף או להבליע הנגזר וענישו גדול מאוד ואסור לחטוף לענות קודם שיסיים המברך כל הברכה דזהו אמן הטובה ולא יאחר מלענות דזהו אמן יתומה אלא תיקף בשמסיים הברכה יענה אמן ואם הש"ץ מאריך הרבה בניגנות בתיבות ואמרו אמן לא ימתין אלא יענה תיקף (ס"י קכ"ז):

(ד) כל זמן שרוב צבור עונין אמן חשוב כאלו המברך סיים הברכה כי אמן הוא מצורך הברכה ולכן מותר ליהיך לענות עמהם אבל כשכבר רוב הצבור ענו אעפ"י שקצת יהודים עדיין מאריכין בענייתן הוי כאלו כבר סיים המברך ואסור אז לענות דכל שאינו עונה תיקף אחר סיום המברך נקרא אמן יתומה (ס):

(ה) יזהר כל אדם שישמע הברכה כדי לענות אמן ולא יסמוך על מה שיודע איזה ברכה מברכין כי י"א דברכה שבא להוציא רבים כגון תפלת י"ח אסור לענות אא"כ שמע ואם אינו יודע כלל איזה ברכה מברכין אפילו בברכת הנהנין אסור לענות דכיון שא"י על מה עונה הוי אמן יתומה (ס). העונה אמן לא יגביה קולו יותר מהמברך דנתיב גדלו לה' אתי וגרוממה שמו יהדיו:

כלל ז. דין נט"ו לתפלה ולברכות וברכת ענט"ו וא"י ואלקי נשמה:

(א) כתיב ארחץ בנקיון כפי ואסובבה כו' מזה סמכו הנכמים שאסור להתפלל בין שחרית או מנחה ומעריב עד שיטול ידיו במים עד הפרק דהיינו חיבור היד לזרוע דומיא דכהן המקדש ידיו לעבודה אפי"ן אין שום טיגוף ולכלוך ואפי"ן היה עוסק בתורה או באמצע סעודה (מ"א סס"י רל"ג) וכ"ש בסתם ידים. ודוקא כשיש לו מים מזומנים לפניו אבל אין צריך לחזור אחריהם:

(ב) בד"א בסתם ידים אבל אם נגע במקום מטונף וכ"ש כשעשה צרכיו צריך לחזור אחר מים עד פרסה לפניו ומלאחריו עד מיל ואם מתירא שיעבור זמן תפלה או שלא יוכל להתפלל עם הצבור (ב"ס ס"י רל"ג) א"צ לחזור אחר מים אלא ינקה ידיו בכל מידי דמנקה ואפילו במפה מדכתיב ארחץ דמשמע במים ונתיב בנקיון משמע בנקיון בעלמא ולכן צריך להלק (לנוט), וכן כשנגע באמצע תפלת י"ח במקום מטונף ינקה ידיו (ס"י ל"ב) ועיין לקמן כלל כ"ב:

(ג) סתם ידים כשרים לתורה ולברכות אבל אם היו מלוכלכות או מזהמות כגון שנגע בשוק וירך ומקומות המכוסים או שהוכך ראשו ופשיטא כשעשה צרכיו ירחץ ידיו אם יש לו מים מזומנים ואם אין לו ינקה ידיו וכן בהשתין ושפשא (ס):

(ד) לתפילה לכתחילה יזהר ליטול כדון נט"ו לסעודה כמבואר לקמן בדון נט"ו אבל א"צ רביעית מים לתפלה ומ"מ אפילו לא נטל בכלי אלא ששכשך ידיו בכלי יצא ומברך ענט"ו אבל אם אין לו מים וצריך לנקות ידיו זה לא נקרא נטילה כלל ומברך על נקיות ידים אבל הטובל בנהר מברך על נטילת ידים (ס"י ל') (המ"א בסיומן ל' הכיט כל"ע שהיז בסיומן קכ"ט כ' הש"ע דאפילו המטביל ידיו מצדד לעולם ענט"ו וק"כ ה"כ ה"ל לצדד לעולם ענט"ו ולא הנכתי כלל שהרי גם הטעם דנכלל מאתים מכה כמ"כ גם הט"ו נשם הרשע"ל וכ"כ הרשע"ל בתשובה סיומן ק"ן עש"כ הכא שהיאך יצדק על הנקיון על נטילת ידים כיון שאינו נוטל):

חיי אדם כלל ז ח הלכות ברכות ותפלות

(ה) אע"ג דקיי"ל דצריך גמ"י לכל תפלה מי"מ בזה קיי"ל דאיג מברכין ענט"י אלא בשחרית לתפלה כיון שנעשה כבריה חדשה וצריך לקדש עצמו ככהן המקדש לעבודה ולכן נ"ל דאם לא יברך ענט"י קודם התפלה לא יברך אחר התפלה (לא ענ"י לדעת הרא"ש דמלריך לנכך גם במקרה ומעריב דס"ל דענט"י לא נמקן רק בשביל התפלה אלא אפילו לרש"א דקיי"ל כוותי' לענין ברכה שלא לנכך אלא בשאר כ' משום דנעשה כבריה קדשה ולריך להתקדש ככהן לעבודתו משמע דוקא משום שצריך להתקדש זה שיך דוקא בתפלה שהיא במקום קרבן ועוד כ"ל דלא ימתין עד ספלת המנחה וינכך אז ענט"י לכ"ע ול"ע):

(ו) נכון להמתין לברך ענט"י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל דאז יוצא לכ"ע אבל כשבירך מקודם ואח"כ יפנה להרא"ש צריך לחזור ולברך ואף דלא קיי"ל הכי מי"מ נכון לחזר בזה. (שם במ"א סק"א). ועוד מבואר שם בשם הגמרא רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום משום כבוד קונו:

(ז) בשחר אפי" לא עשה צרכיו מברך אשר יצר על מנהגו של עולם (סי' ל') ובכל היום אחר שהטיל מים או שנפנה ירהוץ ידיו ויברך אשר יצר וא"צ לברך ענט"י ואפי" על טפה א' מברך אשר יצר אבל על הפחה אינו מברך וגם א"צ ליטול ידיו דלא כהמון ע"ס. ואם הטיל מים ב"פ אינו מברך רק פעם א' דלא היא אלא כאוכל ב"פ שמברך בהמ"ז א' (סי' ז') ונ"ל דוקא שכבר הטיל ב"פ אבל המטיל מים ולא בירך אשר יצר כגון בתוך התפלה ואח"כ רוצה עוד הפעם להטיל מים יברך תחלה ואח"כ יטיל ויחזור ויברך (שהרי לשיטת רמ"ס ופסק הכי נש ע"כ קע"ק אפילו באכילה הדין הכי שצריך מחלה לנכך בהמ"ז כיון שכבר הסיח דעמו מאכילה ראשונה ואף דלא קיי"ל הכי אלא כרמ"א שס מ"מ הא דעת הגאון והש"ע דלעולם לריך לנכך אשר יצר ב"פ וא"כ נזה שעדיין לא הטיל י"ל דכ"ע מודים דלריך לנכך מקודם ונפרט שהט"ז פסק ג"כ כש"ע כן כ"ל דנזה לכ"ע ינכך מקודם):

(ח) אחר שבירך אשר יצר יסמך לה ברכת אלהי נשמה דכיון שאינה פותחת בברוך ראוי לסמכה להברתה והמשכים קודם אור היום וברעתו לישן עוד לא יברך ברכה זו עד סוף שנתו ואם לא יברך אותה עד אחר שהתפלל י"ח אינו מברך עוד לאחר התפלה שכיון שכבר אמר מהיה מתים הוא דומה למהזויר נשמות (פ"ח מ"ו) הניעור בלילה או שישן ביום אינו מברך (סי' רל"ח) ומ"מ אם ישן בלילה ס' גישמין שהוא מהלך ק' אמה מברך דבזה טועם טעם מיתד. ואם כבר בירך וחזר וישן בלילה צ"ע אם יחזור ויברך ונ"ל דס' ברכות לחלק:

כלל ח. דין שאר ברכות השחר (סי' מ"ו):

(א) ברכת הנוחן לשכוי לא יברך עד היום אם לא כשישמע קול תרנגול מותר לברך אפי" בלילה והמיקל לברך אחר הצות לא הפסיד שהרי מברכין על מנהגו של עולם וחרש שאינו שומע לא יברך עד היום (סי' מ"ו):

(ב) יברך שלא עשני ע"א ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה ובכל א' יש תוספות שבה שמתחלה מברך ש"ע ע"א שאינו חייב במצות כלל ואח"ז עבד אף דחייב בקצ' מצות ואח"ז אשה שהיא מזרע ישראל וחייבת בכל המצות ולכן צריך לברך בסדר. ואם הקדים לברך ש"ע עבד לא יברך עוד ש"ע ע"א ואם הקדים ש"ע אשה לא יברך עוד ש"ע עבד וכ"ש ש"ע ע"א שיש בכלל מאתים מנה כיון שבירך על החמור כ"ש על הקל (עיין מ"א):

(ג) אף סומא יכול לברך פוקח עורים שיש לו הנאה שאחרים מראים לו הדרך (פ"ח ו"ר ונמ"א נסיון ס"ו ס"ק י"ד נראה שיש ע"ס ונ"ל להיפך):

(ד) יברך תחלה מתיר אסורים שכל הלילה היה כמו כפות ואח"כ זוקף כפופים שהוא נגד מ"ה שזוקף ואם בירך תחלה זוקף כפופים לא יברך עוד מתיר אסורים שכבר הוא בכלל (סי' מ"ו):

(ה) אם בשעה שאמר בא"י היתה כונתו לברך זוקף כפופים יסיים זוקף כפופים אע"ג דאז לא יוכל לברך מתיר אסורים וכן בשל"ע עבד ואשה וכיוצא בו ומכ"ש בשאר ברכות שלא יקפיד על הסדר אלא יסיים כמו שחשב בשעה שהוכיר השם

חיי אדם כלל ח ט הלכות ברכות וחמלות יח

(דהא לשיטת רש"י כסימן ר"ט אול אחר הכוונה ונהי דלא קיי"ל הכי אלא דאין הכוונה מפסיד מ"מ לכתחלה אסור לעשות כן):

(ו) ברכת המעביר שינה פותחת בברוך ומסיימת בברוך הגומל חסדים והעונים אמר אחר תנומה מעפעפי טועים כי הכל ברכה א' ולכן צ"ל ויהי רצון בואיו והניעור בלילה אינו מברך ברכה זו ואם חזר וישן שינת קבע חוזר ומברך דשינת קבע בלילה על מיטתו לכ"ע הוי הפסק ואם קם באמצע הלילה אדעתא שלא לישן עוד ובירך ואח"כ תקפה עליו שינה א"צ לחזור ולברך (פ"מ סי' מ"ו וסי' מ"ז):

(ז) כשיאמר בלפיכך פסוק שמע ישראל צריך לזהר שיכוין שאינו רוצה לצאת בזה ידי ק"ש אלא כקורא בתורה דאף דבישעת הדחק מותר לקרות ק"ש ואח"כ יאמר יוצר אור ואהבה רבה מ"מ לכתחלה אין לעשות כן אם לא שמתירא שיעבור זמן ק"ש ואז נ"ל שיקרא כל ג' פרשיות של ק"ש ויתכוין לצאת ידי ק"ש (ואף שר"י חסיד לא היה אומר רק שבע ונ"כ י"ל דס"ל דפסוק ראשון לצד הוא דאורייתא אצל לפי מה דקיי"ל דב' פרשיות ק"ש דאורייתא וגם לריך להזכיר י"מ בזמן ק"ש א"כ לריך לקרות כולם):

(ח) כל ברכות השחר עד ב"ש אם לא בירך קודם שהתפלל יכול לאומרו אחר שהתפלל הוי מענט"י ואלהי נשמה וכבר כתבתי דנ"ל דיברך ענט"י בתפלת מנחה: (ט) הניעור כל הלילה מברך כל ברכות השחר הוי מענט"י ואלהי נשמה והמעביר שינה. ואם ישן ס' נשמין מברך את כולם. וברכת התורה עיין בכלל הסמוך:

(י) כל הברכות עד פ' וידבר מותר לברך קודם היום אבל פ' קרבנות לא יאמר אלא ביום. והנהגים לומר פ' עולה והטאת ושאר קרבנות לא יאמרו עד אחר פ' התמיד או לאחר התפלה דהא אסור להקריב עד שיקריבו התמיד תחלה ולכן בשבת וי"ט אין אומרים פ' שאר קרבנות דקרבנות יחיד אין מקריבין בשבת וי"ט וכן לא בעיה"כ דבזמן הבית לא היו מקריבין שמעט זמן אכילתן:

(יא) אע"ג דדברים שבכתב אסור לאומרו בע"פ מ"מ כל דבר הרגיל ושגור כפי הכל כגון פ' התמיד וברכת כהנים וק"ש ושירת הים מותר לומר בע"פ אבל דבר שאינו שגור כפי הכל כגון תהלים אע"פ שהוא רגיל נכון שלא יאמר בע"פ ולהוציא אחר לכ"ע אסור (סי' מ"א):

כלל ט. דין ברכת התורה (סי' מ"ו):

(א) כתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל כו' קבלו הז"ל שהיא מצות עשה לברך ברכת התורה לפניה ותקנו ב' ברכות א' ברכת אשר קדשנו שהיא ברכת המצות וא' ברכת הודאה שהיא אשר בחר בנו כו' וי"א דהערב נא הוא סיום ברכת אשר קדשנו וא"כ י"ל והערב בואיו וי"א שהיא ברכה בפ"ע וא"כ י"ל הערב וגם יש לענות לפ"ו אמר אחר לעסוק בדי"ת ומנהגנו שלא לענות אמר אחר לעסוק בדי"ת גם אומרים והערב בואיו אך בכונות כתב שהא"י נהג לענות אמר בינתים:

(ב) צריך מאד לזהר בברכה זו שלא ללמוד עד שיברך ויברך אותה בשמחה גדולה דמצינו שאז"ל על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם תורתו ואז"ל שדבר זה נשאל לנביאים על מה אבדה הארץ שישאל על עוסקים בתורה ומצינו שכל זמן שהיו עוסקים בתורה ויתר הקב"ה על עונותיהם ולכן לא ידעו על מה אבדה והקב"ה הבוזן לבבות ידע כי אע"פ שהיו עוסקין בתורה לא היו עוסקין לשם לימוד התורה אלא כמו שלומדין שאר חכמות ולכן לא ברכו ברכת התורה שלא היתה התורה חשובה בעיניהם ולכן לא הגינה ולכן צריך לזהר מאוד וליתן הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדתו:

(ג) ולכן נכון לברך ברה"ת תיכף אחר יה"ר קודם לעולם יהא אדם דכיון דאנו נוהגין לומר פסוק שמע ישראל וכוונתם כקורא בתורה כדי שיאמר כסדר ברכות של ק"ש קודם לק"ש וא"כ אסור לאומרו קודם ברה"ת (כ"כ הג"ח אכזבן לאמרו כאן) או כמו שנוהגין עכשיו לברך תיכף אחר אלקי נשמה:

(ד) תיכף אחר ברה"ת צ"ל איזה פסוקים דאם הפסיק בין הברכה ללימוד צריך לחזור ולברך ולכן נוהגים לומר ברכת כהנים ומשנה אלו דברים כו' (אף

חיי אדם כלל ט י הלכות ברכות ותפלות

דנ"ע כ' רק דנכון שלא להפסיק כנר הכריע הנ"ק ופ"ק וביאורי הגר"א לדינא הוא ודנריהם נכונים מאלו):

(ה) לא בירך עד שהתפלל וכבר אמר אהבה רבה אם למד מיד אחר התפלה אפי' מעט לשם מצות לימוד עלתה לו אהבה רבה במקום ברה"ת אבל אם לא למד מיד בלא שום הפסק אע"ג שאמר כבר ק"ש ותפלה ואשרי כיון שאינו אומר לשם תורה א"כ צריך לברך אח"כ ברה"ת (הסכמת אחרונים ועיין ח"ר):

(ו) אם קראוהו לעלות לתורה קודם שבירך ברה"ת אם אפשר לו לברך קודם שיעלה יברך ויאמר אף רק פסוק א' לבד לשם לימוד ויחזור ויברך בתורה ואם לא בירך מקודם אזי נפטר מברכת אשר בחר בנו ויאמר אח"כ ברכת אשר קדשנו כו' והערב נא (סי' קל"ט):

(ז) הישן ביום שינת קבע על מיטתו נהגו שלא לברך אבל כל האחרונים כתבו דצריך לחזור ולברך (א"ר דנ"ס לאשכנזים ולאחרונים ופ"ק דנ"ס מ"ו מ"ז וכו"כ הגר"א) אבל שינת ארעי על ידיו ואחר מרחץ ובה"ב א"צ לברך (ז):

(ח) ספק אם בירך חוזר ומברך כדין סי' דאורייתא לחומרא (ובתשובת שאלת אריה סי' כ"ה כ' ללא יברך רק ברכה א' והיא אשר בחר בנו כו' שהיא מעולה שבברכות):

(ט) הנייעור כל הלילה א"צ לברך כל זמן שלא ישן (פ"ק סי' מ"ו וביאורי הגר"א)

(י) ואם יכול לשמוע מאחר להוציאו מהיות טוב כו':
(יא) מותר להרהר ברה"ת קודם שיברך הרהור לאו כדיבור דמי (ז) וכן מותר לפסוק דין בלא נתינת טעם דהוי כהרהור (והגר"א הכיח דל"ע ודעתו נוטה לכך גם המהר"ר דנ"ת וכו"ג כפוסק דין ועיין דנ"א):

(יב) אסור לכתוב ד"ת עד שיברך ונ"ל משום דדרך הכותב להוציא מפיו מה שכותב וכ"ש בכותב ס"ת תפילין ומוזוזה דחייב להוציא מפיו ושמא יוציא מפיו בלא כוונה אבל המעתיק ספרים בשכר ואין כוונתו כלל להביא מה שכותב א"צ לברך (ט"ז מ"א):

כלל י . דין תלמוד תורה (כיו"ד סי' רמ"ו):

(א) מ"ע מה"ת לתלמוד תורה שנאמר ושנתם לבניך וכתוב ולמדתם אותם וכתוב והיה עקב תשמעון וכיוצא בו פסוקים הרבה ולכן כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורים בין בחור בין זקן גדול אפי' עני המהווה על הפתחים אפי' בעל אישה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה בין ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה ומי שאינו יודע כלל לתלמוד יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאלו לומד בעצמו ויכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוקו לפ"ע בשכר תורה ובשכר שירויהו:

(ב) עד אימתי חייב לתלמוד עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך וכל זמן שלא יעסוק בתורה הוא שוכח:

(ג) חייב אדם לתלמוד בכל יום תורה שבכתב שהוא תנ"ך ובמשנה וגמרא ופוסקי' ובעלי בתים שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות ביום לא ילמדו בגמרא לחוד דבזה אינו יוצא אלא צריך שילמוד דוקא גם ספרי פוסקים כל אחד לפי השגתו (ט"ד סג):

(ד) לפיכך תיקנו חז"ל שיאמר כל אדם בשחרית פ' קרבנות שהיא תורה שבכתב ופרק איזהו מקומן שהיא משנה וברייתא דרבי ישמעאל שהיא גמ' כדי שאם יהיה טרוד מאוד או אנוס לא יתבטל עכ"פ מלימוד תורה:

(ה) ת"ת שקול כנגד כל המצות, היה לפניו עשיית מצוה ות"ת אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו וא"ל יעשה המצוה ויחזור לתורתו שהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא:

(ו) תחלת דינו של אדם על ת"ת ואח"כ על שאר מעשיו:

(ז) לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה דהיינו שיכבדוהו וכד"ג שמתוך שלא לשמה בא לשמה אבל הלומד ע"מ לקנטר ולקפח חברו נוח לו שלא נברא:

(ח) אין ד"ת מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא בלומדים מתוך עידון

ומתוך

חיי אדם כלל י הלכות תלמוד תורה

ומתוך אכילה ושתייה אלא במי שממית עצמן עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו. וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו מתקיים בידו אבל הקורא בלחש במהרה הוא שוכח וברית כרותה שכל הלומד בבהמ"ד או בבהב"ס לא במהרה שוכח:

(ט) מי שרוצה לזכות בכרתה של תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפי' אחד מהם בשינה ובאכילה ושתייה אלא בד"ת ואפי' בלילות קצרים עכ"פ ילמוד מעט וכל בית שאין ד"ת נשמעים בו בלילה אש אוכלתו:

(י) כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק או שקרא ושנה ופירש להבלי עולם והניח תלמודו ה"ז בכלל כי דבר ה' בזה. ואסור לדבר בשיחת חולין והמדבר שיחת חולין שהם שחוק וטיוול הילדים עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים בטלים:

(יא) המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. ונ"ל דר"ל ע"ד הבא לטהר מסייעין. לו שאפי' כשיהי' עשיר כיון שכבר זכה ללמוד מעוני סופו גם כן לקיימה כשיהיה עשיר:

(יב) אין לאדם ללמוד כ"א במשנה גמרא פוסקים ספרי מוסר וכו' יקנה האדם העדו' והעו"ב. ומי' מותר ללמוד באקראי שאר הכמות ובלבד שלא יהיו ספרי אפיקורסים ואין לאדם ללמוד חכמת קבלה אלא עד שימלא כריסו בגמ' ופוסקים ויהיה ירא שמים גדול ויושב תמיד ועוסק בתורה אבל בלא זה אסור ומאוד החמיר בזה ר' חיים וויטאל ז"ל. (וגדל מעלת מי שזוכה לקדש קידוש בתורה מוצא זוהר בכמה מקומות ומהם בהקדמת צראשית. וז"ל תכן צהרי'א שעת'א דמל'א דאורייתא'א אמתק'א מפומיה דצ"כ הרי'א מלה סלק'א ואמתק'א קמיה דקב"ה וקב"ה נטיל להרי'א מלה וכשיק לה ועטרי לה בצצעין עיטורין כו' ע"ש ואשרי לו אם מקדש על דרך האמת אבל אם ק"ו מקדש אינו קידוש שאינו אמת ומטיב על דרך לא טוב בצלפול של הנל גם ע"ז פקק עיניך זוהר והצט כח ורמז וז"ל שם ת"ק ההוא דלאו אורכי צרוין דאורייתא'א וקדש מילין דלא ידע על צוריהון כדקא יאות הרי'א מלה סלק'א וכו' ע"ש מה שגורס בזה ועיין בפ' בלק מש"כ מה וז"ל ואי' מלה אקרא'הו ווי ליה לההוא כיסופא דקיין ליה לצר וכו' ע"ש וזי בהערה זו):

(יג) אמרו חכמים שעמי הארץ שאין להם שום חלק בתורה ואינם מחזיקים ביד לומדי תורה אעפ"י שיש בהם מצות ומקבלת נשמתם שכן בג"ע כפי שראוי להם אבל גופם אינו עומד בתחיית המתים שנא' כי טל אורות מלךך מי שיש בידו אור תורה אור תורה מחייהו (והארכתי בזה בדרושים בביאור נפלא) ועוד אז"ל תורה נתנה בארבעים יום ונשמה נוצרה במי' יום כל המשמר תורתו נשמתו משתמרת וכל שאינו משמר התורה אין נשמתו משתמרת (אינו ר"ל שמת אלא שהנשמה הקדושה מסתלקת ממנו ולא נשאר' בו אלא נפש בהמיות) תנא דבי ר"י משל לאדם שמסר צפור דרוז לעבדו אמר כמדומה אתה שאט אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיה אלא נשמתך אני נוטל ממך:

(יד) כשם ששכר ת"ת גדול מכל המצות כך עונש ביטולו גדול מכל העבירות ומצינו לבה"מ א' שוויתר הקביה על ע"ז וג"ע ויש"ד ולא וויתר על עון ביטול תורה שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורת'י והרוצה להנצל מן העונש המר והעון הגדול הזה ואין לו פנאי לעסוק תמיד יהזיק הלומדים כפי כחו כדכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה וכשבני אדם פוסקים ממלאכתם וממעשיהן והולכין לבתיהם או יושבים בקרנות והם בטלים או משיחים בדברים בטלים רעתם רבה והטאתם נבדה מאוד לפי שהם מבזים התורה שאלו היו מאמינים שאין תכלית למתן שכרה למה לא ישיבו ונגליהם לבית המדרש ללמוד או לקרות מקרא או תהלים הלא האדם זריו ואין ברגליו למלאכתו ועסקיו ויודע כי הכל הבל ואיך ישכח חיי העוה"ב ולא יתן להם חלק מן הימים או שעה מן השעות אף כי בעת שהוא בטל ממלאכתו ובל יאמר בלבו נירא נא את ה' ועת לעשות לה' לקרוא בתורה ולתנות צדקות ה' אישם הוא אשום אשם לה' ואז"ל כי זשי"ה כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר כי זה נאמר על כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שהוא בזה דבר ה' ע"כ חייב כל אדם לתקן

חיי אדם כללי הלכות חלמוד חורה

לתקן בביתו מקום וישים לו שם גמי ומקרא או תהלים או שאר ספרי קודש ואפי' בלשון אשכנז אם אינו מבין בלדי' ומקרא וכאשר יפנה מעסקיו ומדי עברו ממלאכתו יסור שמה לקרות ויכולות הנשים הצנועות למלט נפשן ונפש בעליהן ונפש בניהן כאשר יבואו בעליהן ממלאכתם והמה יגיעים ואינם זוכרים לתת חלק מיגיעם ומחשבות לבם לתורה על הנשים ההוב להזכירם ואל ישימו על נפשם עון ואשמה לבטל יומם ולילה מן התורה כי עון זה גדול מכל עבירות שבתורה (א"פ נצט ר"י) ועיין בס"ה מדיני ת"ת מס"י תקל"ט ואילך :

כללי יא. הל' ציצית :

(א) מ"ע מה"ת לעשות ציצית בבגד שיש לו ד' כנפות כשלוש אותו ולכן תיכף משנטל ידיו בשהרית אם כבר האיר היום משיכיר בין תכלת ללבן יתעטף בציצית או ילבש טלית קטן ולא ילך ד' אמות בלא ציצית והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה וגדול עונש המבטלם ועליו נאמר לאהזו בכנפות הארץ וינערו רשעים. ולפחות יזהר שיהיה לבוש ציצית בשעת התפלה ואפי' כשמתפלל בדרך ילבוש טלית גדול ולא כמו המון העם. ומצוה לאהזו בציצית ביד שמאלית כנגד לבו בשעה קריאת שמע להסתכל בציצית כדי שיזכור כל המצות שנאמר וראיתם אותו וגו' שהראיה מביאה לידי עשייה ולכן נוהגין להסתכל בהם כשמגיע לפסוק וראיתם אותו ונותנין אותן על העינים ומנשקין אותן משום היבוב מצוה (ס"י כ"ד):

(ב) ציצית הובת גברא לענין זה שכל זמן שאינו לובשו א"צ להטיל בבגד ציצית אפי' דכתיב על כנפי בגדיהם קבלו חז"ל דדוקא אם לובשו כמש"כ גדילים תעשה לך על ד' כנפות כסותך אשר תכסה בה ולפיכך אינו מברך על עשיית הציצית אלא על הלבישה והעיטוף ולכן מוכרי בגדים ולובשין להראות להקונים מדתן פטורים. ואם לבשן לפטור המכס אפשר דחייב בציצית (ס"י י"ט) :

(ג) אינו חייב בציצית אלא ביום דכתיב וראיתם אותו משמע בזמן שיכול לראות ומצותה לכתחילה משיכיר בין תכלת ללבן עד צאת הכוכבים ומ"מ אם לובשו מעלות השחר וברך עליו א"צ לחזור ולברך (א"ע"ג דנסימן י"ח כ' רמ"א דכוהנין לברך מעלות השחר עיין א"ר וז"אורי הגר"א דאין ככין לעשות כן לכתחלה) אבל קודם עלות השחר המברך מברך לבטלה וכשיאור היום אעפ"כ א"צ לפושטן אלא ימשמש בו ויברך. ואחר שהתפלל מעריב לא יברך ולכן מתעטפים בליל יוה"כ בעוד יום כדי שיוכל לברך (ס"י י"ט) :

(ד) אין לברך אלא על כסות המיוחד ליום. וגם לובשו ביום דיש אומרי' דאם אינו מיוחד ליום אפי' שלובשו ביום פטור דס"ל וראיתם אותו דדרשינן פרט לכסות לילה ר"ל המיוחד ללילה אפי' שלובשו ביום פטור וכסות יום אעפ"י שלובשו בלילה חייב (וזהו דעת הרא"ש) אבל דעת רמב"ם דפרט לכסות לילה ר"ל שלובשו בלילה אעפ"י שמיוחד ליום פטור ואם לובש ביום אעפ"י שמיוחד ללילה חייב. ולפי' העושה טלית לצורך תכריכין ולפעמים לובש בחייו לרמב"ם חייב ולרא"ש פטור שהרי דימה לכסות המיוחד ללילה שהרי מת פטור ממצות (י"ט) :

(ה) מדכתיב על כנפי בגדיהם ולא פירש איזה בגד משמע שכל מיני בגדים חייבי' מן התורה אלא דיש אומרים דילפינן כל מקום שנאמר בתורה בגד סתם מבגדים הכתוב בנגעים דשם כתיב בגד צמר או פשתים ולכן ס"ל דדוקא בגד צמר או פשתים חייב בציצית מה"ת אבל שאר מינים אינם אלא מדרבנן ולכן ראוי להדר להוות לו אפי' טלית קטן של צמר שיקיים מצות ציצית כל היום לכ"ע :

(ו) ולכ"ע בגד של עור פטור מציצית אפי' מדרבנן דלא נקרא בגד כלל בשו' מקום. ואפי' אם תפור מתחתיו בבגד צמר ופשתים פטור דלעולם אזלינן בתר עיקר הבגד שהוא העליון בין לקולא ובין להומרא ואם מקצתו מעור ומקצתו משאר מינים אזלינן אחר הרוב ומכ"ש כשכל הבגד הוא של עור רק שעשה הכנפות של בגד דפטור מציצית ואם הבגד משאר מינים והכנפות של עור חייב (ס"י י') :

(ז) לכתחלה לא יעשה לבגד יותר מן ד' כנפות כדכתיב על ארבע כנפות כסותך ומ"מ אם עשה לה' כנפות או יותר חייבת בציצית מדכתיב אשר תכסה

כ חיי אדם כלל יא הלכות ציצית

בה משמע כל שמכסה בה ומ"מ לא יעשה לה יותר מן ד' ציצית ויעשה בד' כנפות המרוחקים ביותר זה מזה (סז):

(ח) לא יעשה הטלית ארוך פי שנים כקומת איש די"א כיון שאינו ראוי ללבשו כך אא"כ כפלו לאו בגד הוא ופטור מציצית ואם כפלה יתפרנה ויעשה הציצית בד' כנפות כמו שהיא כפולה:

(ט) שיעור אורך הבגד בארכו ורחבו כדי שהקטן בן ט' שנים יכסה בו ראשו ורובו וגם הגדול לובשו לפעמים ויוצא בו על פתח הבית ולרהוב (ל"ר) ואינו מתבייש דבפחות מזה השיעור לא מקרי כסותך אשר תכסה בה ופטור מציצית. ומה שנוהגין האשכנזים שלוקחין התי' בגד קטן אחד מלפניו ואחד מלאחריו ותופרין בהם רצועות ועושיין בו ציצית אין יוצאין בזה ועכ"פ לא יברכו עליהם אלא יברכו בבוקר על טלית גדול ויכוונו לפטור גם זה וילכו בו כל היום כיון ישמכוונים עכ"פ בזה שלא לבטל מצות ציצית כל היום אבל כל ירא שמים לא יסמוך ע"ז כלל אלא יעשה בגד ממש כל מדינה לפי מנהגו (ס"ו ט"). ובצרפת ראיתי שהבגד הנקרא (קאמיזאל) או (וועסט) הוא פתוח מלאחריו ועושיין בו ציצית בארבע כנפותי' ואשרי להם רק שצריך ליהרר שיהיה רובו פתוח ולכן בטלית קטן שעושיין במדינתנו יזהרו בזה ולא כמו שעושיין ההייטין ט"ק ותופרין אותו מן הצדדין ומניחין בו נקב שמכניסים בו הידים ותופרין למטה מהנקב ומניחין רוב פתוח ומודדין רק מתחת הידים וזה טעות גמור כי אז לא נקרא בת ד' כנפות וקרוב הדבר שהמברך מברך לבטלה ועכ"פ לא עדיף מבגד שהציו פתוח דחייב בציצית ואסור לברך עליו ואסו' לצאת בו בשבת (ס"ו י') אלא צריך למדוד אף מה שלמעלה מן הידים והנקב חשוב ג"כ כאלו היה סתום ולכן צריך להיות פתוח הרוב מכל הבגד ואם עשה בו ציצית קודם שהיה רובו פתוח אע"פ שפתח אה"כ הציצית פסולים דכתיב גדילים תעשה כו' שבשעה שעושה הציצית צריך להיות בהכשר וכיון שנעשו בפיסול הם פסולים וצריך להתירם ולהוציאם ולאחר שפתח הבגד יתלה אותם שם בכבוד:

(י) כבר נהגו באשכנזי וספרד הואיל ואין בגדיהם עשויון שיהיו ב' ציציות מלפניו וב' מלאחריו ולכן אין עושיין בהם ציצית ובאמת כל הטעמים אינם מספיקי' לפטורין ולכן כתבו הפוסקי' דירא שמים יעשה קרן אחד עגולה ואז פטור לכ"ע שהכנסו' צריך להיות מרובעים ואם הם עגולים פטור דלא נקרא כנף (סימן י' וזמ"א ס"ק י"ג):

(יא) מדכתיב על ציצית הכנף משמע שהציצית יהיו ממין הכנף דהיינו אם הבגד של צמר או פשתן יעשה של צמר או פשתים ואם של משי או צמר גפן יעשה הציצית משי למשי וצמר גפן לצ"ג וכתיב לא תלבש שעטני צמר ופשתים וסמך ליה גדילים תעשה לך וקבלו חז"ל למדרש סמוכים שהגדילים שהם הציצית יהיו מצמר ופשתים ומשמע דוקא צמר ופשתים אבל לא משאר מינים וקבלו חז"ל דה"ק קרא דאם עושה ציצית מצמר או מפשתים אזי פוטרים בכל מיני בגדים אבל אם עושה ציצית משאר מינים אינם פוטרים אלא במין הכנף ולכן בטלית של משי צריך לעשות דוקא ציצית או מצמר ופשתים או ממשי דוקא ומטעם זה אסור לעשו' מקצת ציצית מצמר ומקצתן ממשי דשמא הקפידה התורה שיהיו כולם דוקא או מצמר או ממין הכנף. ומטעם זה י"א דבגד שהוא מצמר ומשי דהיינו שהשתי של צמר והערב ממשי או משאר מינים אין לו תקנה כלל דס"ל דצמר היינו תכלת ודוקא בזמן שהיה תכלת שעושיין ציצית מתכלת ופשתים או פוטרים כל הבגדים אבל צמר לבד ופשתים לבד אין פוטרים אלא במינין ומ"מ בדיעבד יעשה לה ציצית של צמר ומטעם זה י"א עוד שאם עושה ציצית של משי או שאר מינים צריכין שיהיו צבועין באותו צבע כמו הבגד כדי שיהיה מין כנף דהיינו אם אדום אדומים ואם ירוק ירוקים ואף דלא קי"ל הכי מ"מ ירא שמים יעשה לו בגד לבן וציצית לבנים (ס"ו ט):

(יב) י"א דאסור לעשות טלית של פשתן אף שעושה ציצית של פשתים דבזמן שהיה תכלת גורו הכמים שמא יעשה בו תכלת ויכסה בו בלילה. ומ"מ אם אין לו בגד אחר יעשה לו בגד של פשתים וציצית פשתן כדי שלא יתבטל ממצות ציצית (סז). וכבר נתפשט המנהג בקהלתנו לעשות טלית של פשתן וציצית של פשתים עפ"י הגר"א:

חיי אדם כלל יא הלכות ציצית

(יג) החוטין של ציצית צריך שיהיו נטוין לשמן שיאמר בתחלת הטויו שהוא טווי לשם ציצית ואם לא טווי לשמן פסולים שנאמר תעשה לך לשם חובך ואם טווי נכרי פסול ובשעת הדחק שאין לו מי שיטווי לשמן יאמר לנכרי שיטווי לו חוטין לשם ציצית והישראל יסייע ג"כ קצת בטווי וגם יעמוד אצל הטווי ויכוין לשם ציצית ולכן אין לקנות ציצית מהנכרי שמא הוא טווי וא"כ הן חוטין בעלמא אבל מותר לשלוח ציצית מופסקין ושזורין ע"י נכרי כיון שאינו נהנה בחליפין ובמקום דאינו נהנה לא היישינן שיעשה להכשיל וכן המוצא ציצית בשוק והם מופסקים ושזורים כשרים (סימן י"א ועיין בסימן כ') :

(יד) צריכין שזורה לשמן שנאמר פתיל תכלת שיהיה טווי ושזור כפתילה ואם לא שזרן לשמן פסולין ואם נתפרקה השזורה ונשאר כדי עניבה כשר (סג) :

(טו) אין עושין הציצית מצמר גרוע שאין עושין מהן בגד ואפי' בדעבד פסול שנאמר ציצית הכנף משמע שיהיו הציצית מדברים שעושין מהן הכנף שהוא הבגד (סד) :

(טז) מה"ת אין שיעור לאורך הציצית דציצית משמע אפי' כל שהוא (כ"כ הלבוש אבל לא מלאכה זה בפוסקים הראשונים והלרבה ברמב"ם משמע 77 וקא מנין הקוטים והכריכות אין להם שיעור מה"ת אבל אורך הקוטין הוא מה"ת וכן משמע בצרי"י דומיא ללולב ואיך ולכן כ"ל דעכ"פ כדי עניבה הוא מה"ת [ועיין במס' פרה פ' י"א משנה ט' בתו"ט ד"ה כל שהוא] ומדרבנן אורך החוטין חוץ מה שמונה על הכנף לא פחות מ"ב גודלין במקום הרחב (והוא לפחות שלי אמה ברלינר או ווילנר) ויכול לעשותם ארוכים יותר ואם ירצה יכול לקצרם אפי' אחר שהטיל ובלבד שישאר י"ב גודלין. ויהיה חוט א' ארוך יותר מהם כדי לכוון בו וקוראין אותו שמש ואם הוא קצר שאינו מספיק לכוון בו כל הכריכות יכול לכוון בחוט אחר מהציצית (סד) :

(יז) מנין החוטין שבכל כנף ד'. (עיי' ברמב"ם ריש הלכות ציצית ובכ"מ שם ובתוס' ריש פ' התכלת) דכתיב גדילים ואלו כתיב גדיל משמע ב' חוטין דא"א לעשות גדיל פחות מב' חוטין השתא דכתיב גדילים משמע ב"פ גדיל והיינו ד' ולאחר שיכניסם בכנף ויכפלים יהיו שמונה מדכתיב פתיל כעין פתילה שהוא כפול ואם פיתח או הוסיף פסול :

(יח) לכתחלה קודם שיטיל החוטין בכנף יהיו ד' חוטין נפרדין (ט"ז ס"ק י"ד) כדררשינן גדיל גדילים ואם היו ב' מהוברין והטילים כך בכנף יתחכם קודם שיקשו' ואם לא חתך וקשר אפי' קשר א' פסול דכיון דנעשה בפיסול לא מהני מה שיחתוך אותם אחר כך דהוי תעשה ולא מן העשוי בפיסול (סד) :

(יט) קבלו הו"ל דבעינן בציצית גדיל והיינו שיהיה מוכרך כמש"כ גדילי' תעשה וגם יהיה בו חוטין נפרדים כדכתיב ציצית כמו בציצית ראשי אך מן התורה אין שיעור כמה יהיה כל אחד אלא אפי' לא קשר רק ב' קשרים למעלה סמוך לכנף דבפחות מב' קשרים לא מקרי קשר (עיין מנחות ל"ט תוס' ד"ה קשר) ויכוון אפי' רק ג' כריכות ויהזור ויקשור ב' קשרים זה על גבי זה כשר ועל זה יש לסמוך כשאין לו פנאי לעשות כתקונו ומותר לצאת בו בשבת ולכוון אבל מדרבנן צרי' לעשות שלישי גדיל וב' שלישים פתיל וכיון שהאורך י"ב גודלין יעשה ד' גודלין גדיל שהם הכריכות וישאר ה' גודלין חוטין נפרדים שכך הוא נוי ציצית ואם כרך רובא כשר אבל כרך כולה פסול (סד) :

(כ) כיון דמה"ת אין שיעור לאורך הציצית אלא מדרבנן (והיינו כמו שכתבתי בס' ט"ז דכדי עניבה עכ"פ הוא מה"ת) ולכן אם לאחר שהטיל בכנף נפסק כל הענף שהם החוטין הנפרדים ולא נשאר אלא הגדיל והוא שעת הדחק שאין לו ציצית אחרים מותר ללבושו ומ"מ לא יכרך עליו ולא יצא בו בשבת לר"ה ואם נשאר גם מן הענף שיעור ד' גודלין (ומה שכתבתי שיעור ד' גודלין ונגמרא ופוסקים אי כיון עניב' כ"ל דמוכך דכדי עניבה עכ"פ הוא פחות מל' גודלין שהרי לר"י שיעור כ"ע הוא מן הגדיל וכל הגדיל אינו אלא ארבע גודלין ועל כן כרך לומר שהוא פחות מארבע גודלין ולפי שאין אנו בקיאין בכדי עניבה לכן כ"ל דדי כד' גודלין מן הענף אף לר"י)

אעפ"י

אעפ"י שנפסקו כולם ואין מזומנים לפניו ציצית אחרים או שיתבטל ע"ז. מתפלה וכיוצא בו מותר ללבושו ואפ"ה לא יברך אבל בלא"ה אסור ללבושו ופשיטא לברך אא"כ נשואו ב' חוטין שלימין שהם ד' ראשים שכ"א אורך י"ב גודלין ומן הב' חוטין הנפסקים יהיה נשאר עכ"פ מכל חוט ד' גודלין שהוא כדי עניבה ולכן אם נפסקו ב' ראשים אפי' מצד אחד מהקשר אם לא דקדק בשעת עשיית הציצית שיהיו לעולם ד' ראשים אלו מצד א' של הקשר והד' ראשים אחרים לעולם מצד השני של הקשר או אפי' אם דקדק ונפסקו ב' ראשים מבי' צדדים בענין שנוכל לומר שהשני ראשים שנפסקו הם חוט א' וא"כ הרי נפסק חוט א' כולו שלא נשאר בו כ"ע ופסול ומכ"ש כשנפסק חוט א' מה שמונה על הבגד דפסול לכ"ע אפי' בשעת הדחק אבל אם נפסק רק ראש א' כשר אפי' לכתחלה לכ"ע הוא נשאר עכ"פ צד השני וכן אם דקדק בשעת עשייתו שיהיו לעולם ד' ראשים מצד אחד ונפסקו ב' ראשין מצד אחד כשר ומי"מ קודם שיתלה אותם בבגד אסור לתלותם אא"כ כל הד' חוטין הם שלימים שיהיה בו לאחר התליה ח' חוטין אורך כל חוט י"ב גודלין ואם נפסק חוט אחד קודם שתלאן בבגד מותר לקשרו דהשיב כאלו לא נפסק כלל דקשירה הוי חיבור גמור (סי' י"ב וט"ז ע"ס ונמ"א סי' ט"ו) :

(כא) גזל צמר ועשה מהם ציצית אע"ג דקנאן בשינוי דמעיקרא צמר ועכשיו חוטין מ"מ אסור לברך עליו דהוי מצוה הבאה בעבירה אבל גזל חוטין ועשה מהם ציצית פסולין דכתיב ועשו להם ציצית וקבלו חז"ל דר"ל להם משלהם (סי' י"א) ולכן אף השואל בגד מחבירו פטור מלעשות בו ציצית ל' יום דעל ל' יום דרך ב"א להשאיל ויותר מזה הוי כמוכרו לו ואם הטיל בו ציצית אפי' בתוך שלשים יום המברך לא הפסיד (מ"א נ"ס מוס' ור"א ע) ואם נתן לו במתנה על מנת להחזיר יעשה בו ציצית ויברך ואם השאיל לו טלית מצויצת שאין דרך ללבוש אלא משום מצות ציצית מברך עליו דמסתמא נתנו לצאת בו ונתן לו במתנה על מנת להחזיר אבל אם הוא בגד שלובשין אותו והוא מלבוש גמור רק כיון שפתחו רובו עושין בו ציצית ולא נעשה בשביל מצות ציצית וכן אם שאל טלית לעלות לתורה שאינו אלא משום כבוד התורה אין מברכין עליו (סי' י"ד נט"ז ע"ס) אבל אם השאיל לו חוטין של ציצית הוי כשלו שהרי לא הרדי בעיניה (סי' י"ה) :

(כב) מותר ליטול טלית חבירו בלא דעתו באקראי בעלמא לברך עליו דניחא ליה לאינש לקיים מצוה בממונו ואם היתה מקופלת צריך לקפלה ולא יוציאנה מבית שמונה שם דאפשר שמקפיד עליו והוי גזל וטלית של שותפין חייבת בציצית דכתיב על כנפי בגדיהם (סי' י"ז) :

(כג) יעשה נקב בארך ורחב הטלית לא למעלה מג' אצבעות דהיינו ג' גודלין במקום הרחב (ולא במקום הקצר דהיינו בראשו) דלמעלה מג' גודלין לא מיקרי כנף הבגד אלא בגד ולא למטה מכשיעור מקשר האגודל עד סוף הצפורן (בש"ע יש ט"ס ונדפס עד הצפורן) דלמטה מקשר אגודל לא מיקרי כנף אלא תחת הכנף ואם שינה פסול (סי' י"ח סעי' ט' וסעי' י') :

(כד) אם בשעת העשיה הטיל כד"ן אלא שע"י הקשירה נתקפל הבגד עד שהוא פחות מקשר אגודל או שנקרע הנקב ולא נשאר בו כשיעור כשר דכתיב ועשו להם ציצית על כנפי כו' לא הקפידה התורה אלא שבשעת עשיה יהיו על הכנף אבל אח"כ אפי' אינם על הכנף כשר (ע"ס) :

(כה) תלאן למעלה מג' אצבעות אעפ"י שאח"כ חתך בנקב או שקשר עם החוטין עד שנתקפל הבגד והוא למטה מג' אצבעות פסול דהוי תעשה ולא מן העשוי בפסול (ע"ס) :

(כו) לא יטיל הציצית בשפת הבגד שקורין (אלאק) שאין בו חוטין ארוגים משתי וערב דלא מיקרי בגד ולכן צריך להתוך (כאלאק) כי יש בו מחלוקת אם מצטרף לג' אצבעות (ע"ס) :

(כז) אע"ג דאם נקרע מהנקב לאחר העשיה כשר בדלעיל (סי' כ"ז) היינו דוקא הציצית שנתלו בהכשר אבל אם רוצה להטיל ציצית אחרות פסול עד שיתפור כאשר נבאר בסמוך :

היי אדם כלל יא הלכות ציצית

(כה) מלית מצויצת שנתחלקה לשנים ונשאר בכל חלק הציצית ועכשיו רוצה לתפרם יחד יש להתירה ציצית מהלך האחד ויתפרם ואז יעשה בו ציצית דאל"כ הוי תעשה ולא מן העשוי לדעת קצת אחרונים (סי' ט"ו נט"ז) וכ"ש כשנקרע הכנף למעלה מג' אצבעות דצריך להתיר הציצית של הכנף ולתפרו ואח"כ יעשה בו ציצית דתיקף כשנקרע במל מתורת בגד ונפסלו הציצית לכ"ע אבל שאר הציצית לא נפסלו (סג):

(כז) אם נקרע כל הכנף בתו' ג' אצבעות י"א דלא מהני תפירה לעשותו חיבור (הגר"ח בס"י ט"ו מסה לתפירה ולפי הוי חיבור וכו' לראיה נכונה שהרי בס"ת התפירה עושה חיבור להיות נקרא תמימה וכ"כ המ"א עיין סי' י' סעיף ג' וסעיף ו' ואפשר דשאני בין חתיכת בגד גדול לחתיכה שהוא פחות מג' ועיין בפ' כ"ח דלכ"ס מסנה ז' ק' ע"ט נר"ט וכו' ע) וצריך להטיל מלאי על הבגד שיהיה המלאי יותר מג' אצבעות על ג' אצבעות ואז יטיל בו ציצית אבל הציצית שהיו בו כבר פסול דהוי תעשה ולא מן העשוי ואם נשתייר כל שהוא מחובר מותר לתפרו דהשוב עדיין כמחובר ומ"מ לא יתפור מלית של צמר בחוט של צמר או מלית של פשתן בחוט של פשתן דחיישינן שמא ישאר מחוט התפירה ויעשה ממנו ציצית וכיון שלא נטוה לשמה פסול ומטעם זה יש לזהר שלא יתפור אפי' בגד של פשתן בחוט של משי כיון דדרך לתפור בפשתן ומ"מ בשעת הדחק מותר לתפור בשל משי. ומ"ז בס"ק ה' כתב דאם נקרע רק מהנקב ולמטה אפי' כולו הוי חיבור ומותר לתפרו ובלבד שיעשה בו ציציות אחרות ולכן יש לזהר כשתופרין סביב הנקב כמו שנוהגין לחיזוק שלא יקרע לא יתפור במין הציצית אלא דוקא בחוט של משי (סי' ט"ו):

(ל) נשים מותרות למוות ציצית דבפסוק גדילים תעשה לך דרשינן מיניה לשם הובך דהיינו הטויה שהרי מיירי בעשיית הגדילים לא כתיב בני ישראל אבל להטילם בבגד י"א דפסולות דכתיב בני ישראל ועשו כו' משמע אבל לא בנות ישראל ובדיעבד סמכינן אפוסקים המכשירים גם לתלות דס"ל מדכתיב ב"י ועשו להם משמע שאחרים יעשו להם דהיינו התלייה ע"כ מרבינן נשים והמיעוט דבני ישראל מוקמינן לפסול נכרי ואפי' ישראל עומד ע"ג ומכוין לשמה אפי' הכי פסול דהא אין הטעם משום לשמה אלא מטעם גזו"כ (פ"י) וקמן היודע לעשות לשמה יש להכשיר בדיעבד כאשר ואם טוון נכרי נתבאר לעיל (סי' י"ג י"ד):

(לא) לכתחלה צריך שיטיל אותם בבגד לשמן ואם הטיל בלא כוונה ואין לו ציצית אחרים או בשבת שא"א להתירן מותר ללבשו ולא יצא בו בשבת ולא יברך עליו (סג):

(לב) מותר להתיר ציצית ממלית ליתנם במלית אחר אבל שלא להניחם בבגד אחר לא דאסור לבטל מצות מלית זה ואם רוצה לעשות מהמלית בגד שלא יהיה עוד ד' כנפות מותר ליטולן וכן אם נפסק א' מהחוטין אע"ג דעדיין כשרים או שרוצה לעשות בו ציצית יותר יפים מותר להתירן ולהשליכם (ט"ו ולנסה) ונ"ל דל"ד להתירן אלא דאם קשה בעיניו הטויה להתירן מותר לנתקם ואין בזה משום בל תשחית כיון שאינו עושה דרך השחתה (סי' ט"ו ונמ"א) וראיה גמורה בב"ב ג' ב' דב"ב נתן עצה להורדוס לסתור בהמ"ק לתירוץ בתרא משום דמלכותא לא הדרי משמע אע"ג דלית ביה תיוהא מותר אע"ג דסתירת אבן מבהמ"ק הוא דאוורית' וכן מצאתי בס"ה סימן תתע"ט לענין יריעה מס"ת ע"ש ורמב"ם בהלכות מלכים פ"ו כ' דשאר השחתות חוץ ממילן הוא מדרבנן:

(לג) ד' ציצית מעכבין זה את זה שכל זמן שאין בה כל הדי' ציצית אין בה מצות ציצית ואסור ללבשה והוצא בה לר"ה בשבת חייב דציצית אינן בטילין לבגד ונחשבין כמשא אבל אם יש בה ציצית כשירין נחשבין כבגד (סימן י"א):

(לד) כיון שבדק הציצית בשעה שלבש אותו מותר לצאת בו וא"צ בדיקה עוד למוקמינן אחוקה כדלקמן כלל י"ב סי' א':

(לה) היה יושב בבב"ב וראה שנפסל אחד מן הציצית ומתבייש לישב כך בפני רבים בלא מלית אם הוא שבת מותר ללבשו דכיון דא"א לו לעשות בו ציצית בשבת

כח חיי אדם כלל יא יב הלכות ציצית

נמצא שאינו מבטל העשה דקום ועשה בו ציצית ואע"ג דעכ"פ מבטל העשה שלובש בגד בלא ציצית מ"מ כיון שאין זה אלא בשב ואל תעשה שאין עושה בו ציצית וגדול כבוד הבריות שדווקא בשב וא"ת והיה בחול כשאין נמצא ציצית בעיר אבל כשנמצאין ציצית בעיר בחול שיוכל לתלותן וא"כ בכל רגע שלובש עובר בקום עשה בו ציצית צריך לפושטו וכיש דאסור ללבשו ודוקא מלית גדול שאינו גנאי כי"כ הפשיטה אבל אם נפסק ציצית מטלית קטן והוא בבה"כ או ברה"ר דגנאי גדול הוא לפשוט בגדיו ברבים ולכן אם בחול צריך למחר לילך לביתו או לבית שלפני בה"כ הפשיטנו ובשבת איצ למחר לביתו והרואה בחבירו שנפסק הציצית בחול יקראנו לבוא לביתו ולא יאמר לו עד שיבא לביתו ואם אינו מתבויש לישב בלא טלית נכון שלא ללבשו אפי' בשבת ואם ידע מע"ש שנפסל אסור ללבשו בשבת דהיל לתקנו מאתמול (י"ג):

(לו) תיכף כשנודע לו שנפסל א' מציצית הוא יושב בביתו צריך להסירו דבכל רגע עובר בעשה ולכן אסור לתקן הציצית בעוד לבוש בו אלא יסירנו תיכף:
 (לז) טליתות של מצוה המיוחדת להתפלל בהם וכן הקיטיל אעפ"י דמדינא מותר לכנוס בהן לבהכ"ם נכון להחמיר אבל אם לובשו תחת בגדיו מותר ומכ"ש דמותר לישן בו ולשמש מטהו ואסור לקשור דבר בציצית בעודן כשירים ואף לאחר שנפסקו אעפ"י שאינן מעוניין גניזה מכל מקום לא יזרקם לאשפה והמדקדק לגנון תעיב (כ"ה):
 (לה) טלית שבלה אסור לעשות בו תשמיש מנונה (ס' כ"ג) אבל מותר לעשות ממנה בגד אחר (ע"ן מ"א ס' ט"ו ס"ק ז') ואם נקרע הטלית מלמעלה יכול להשים צד התחתון למעלה והעליון למטה ולא הוי הורדת קדושה ומ"מ בלא מקום הפסד ישים תמיד צד א' על הראש (וע"ן מ"א סימן ק' סק"ו נ"א):
 (לפ) אסור לכנוס בציצית מגולץ בבית הקברות או בר' אמות של מת דהוי כלועג לרש (כ"ג):

(מ) נכון לזהר שלא יגרור הציצית על הארץ משום ביוזי מצוה ועוד כי קרוב שיפסלו ולכן יגבהם ויתחבם בהגורו:

(מא) יפריד החוטין זה מזה דציצית הוא לשון בציצית ראשי ר"ל שערות כמו שהם נפרדים ומ"מ אם יבטל ע"ז מלהתפלל בצבור א"צ:

(מב) הלוקח טלית מצוייצת מישראל או מתגר נכרי ואומר שהוא לקחן מישראל נאמן דכיון דהוא תגר וגם אין דרך נכרי לעשות ציצית בבגד לפיכך נאמן אבל מי שאינו תגר פסול שמא הוא עשה הציצית. (וכ"ל דאין ככלל זה הטליתים שגוכנים לפעמים דידוע שהנכרי לא יעשה לילית צנגד שהעיקר הוא הטלית) אפילו למשכן טלית מצוייצת לעכרים אסור ע"ן בש"ע סי' כ"י דלמעם שמא יתלוה בו גיל דליתא בזמני דאינן השודים על ש"ד אבל מעם דזוטה אפשר לחוש וגיל דהקונה מתיר הציצית וקשרם עתה:

(מג) נשים פטורות מציצית מפני שהוא מע' שהזמיג שהרי לילה לאו זמן ציצית ומ"מ אם רוצים ללבוש ולברך יכולין לברך (סי' י"ז) וכן הדין בכל מצות עשה שהזמיג כגון לולב וסוכה וכיוצא בהן הו"ץ מתפילין דאם רצו להחמיר על עצמן מוחזין בידם דמפני שאינן מחוייבות לא יהיו נזהרין כראוי שלא יפוח ושלא יישן בהם (סימן ל"ט): דין הקטן ע"ן לקמן כלל ס"ז:

כלל יב. דין ברכת ציצית (סי' י"ז):

(א) קודם שיברך יעיין בחושי הציצית שהיו הכל שלטין אע"ג דק"י"ל דכל דבר מוקמינן אחזקתו כיון דעשוין ליפסק לפעמים איא להעמידן לעולם אחזקתן ולכן צריך לברוק בכל יום ואז אף שהסירן והסיה דעתו מהם איצ לחזור ולברוק ומ"מ אם ע"י הבדיקה יתבטל מתפלה בצבור או שקראוהו לתורה איצ לברוק ומ"מ נכון לעיין קצת מה דאפשר (שם במ"א יש ט"ם וכן צ"ל שאין החזקה בטבע כו' וכדאמרין בכבורות פ' הלוקח):

(ב) יכוין בהתעטפו שציונו הקביה להתעטף בציצית לזכר כל מצותיו לעשותם (ס):

(ג) יתעטף בטלית ובשעה שמניח אותו על ראשו להתעטף בו (כ"ט מלשון כל